

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΔ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Η ελληνική εξωτερική πολιτική απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια κατά την περίοδο της κρίσης (2009-2017)

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

Επιβλέπων:

κ. Νικόλαος Τζιφάκης

Σπουδάστρια:

Χρυσούλα Γκέκα

ΑΘΗΝΑ – 2017

Η ελληνική εξωτερική πολιτική απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια κατά την περίοδο της κρίσης (2009-2017)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί, κατά πόσο η οικονομική ύφεση μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την εξωτερική πολιτική ενός κράτους, εν προκειμένω της Ελλάδας, και ειδικότερα τη διαπραγματευτική του ικανότητα, την απήχηση των θέσεών του και την ικανότητά του να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην περιοχή του. Η βασική θέση που προκύπτει από την ανάλυση που ακολουθεί, είναι ότι η δυσμενής θέση στην οποία περιήλθε η Ελλάδα λόγω της οικονομικής κρίσης επηρέασε αρνητικά και την εξωτερική της πολιτική απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια. Οι αρνητικές επιπτώσεις περιλαμβάνουν σε ένα πρώτο επίπεδο την επιδείνωση της οικονομίας τους και, ως εκ τούτου, την ικανότητά τους να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των κριτηρίων προσχώρησης. Επιπλέον, η ελληνική κρίση αποδυνάμωσε τη ρητορική της σύγκλισης, ενίσχυσε την επιφυλακτικότητα που κυριαρχούσε στην Ευρώπη σχετικά με τη διεύρυνση, η οποία είχε ήδη αρχίσει να χάνει τη δυναμική της, ενώ κλόνησε τη μέχρι τώρα εικόνα της Ελλάδας στα Δυτικά Βαλκάνια ως «πρεσβευτή της διεύρυνσης». Όσο η πολιτική απόφαση της διεύρυνσης καθυστερεί και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών αυτών απομακρύνεται, η Ελλάδα στερείται του πολιτικού πλαισίου εντός του οποίου θα επιχειρήσει την επίλυση των εκκρεμών διμερών ζητημάτων.

Λέξεις Κλειδιά

Ελληνική κρίση, εξωτερική πολιτική, Δυτικά Βαλκάνια, διεύρυνση της ΕΕ, διμερή ζητήματα

ABSTRACT

The aim of the present Paper is to investigate to what extent the economic recession can adversely affect a country's foreign policy, as in the case of Greece, namely its negotiating capacity, the resonance of its positions and its ability to play a decisive role in its region. The key position that emerges from the following analysis, is that Greece's unfavorable position due to the economic crisis has also negatively affected its foreign policy towards the Western Balkans. The negative impact includes at first level a deterioration of their economies, and thus their capacity to meet the requirements of the accession criteria. Moreover, Greek crisis weakened the rhetoric of convergence, reinforced the reluctance that prevailed in Europe on enlargement, which had already begun to lose its impetus, while shaking Western Balkans' belief that Greece remains "the Ambassador of Enlargement". As long as the political decision of enlargement is delayed and the European perspective of these countries is losing ground, Greece lacks the political framework within which pending bilateral issues could be resolved.

Keywords

Greek crisis, foreign policy, Western Balkans, EU enlargement, bilateral issues.

Περιεχόμενα

Πίνακας συντμήσεων/συντομογραφιών	8
Εισαγωγή	11
Α΄ ΜΕΡΟΣ	14
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	14
1. 1^η περίοδος (1989-1995) : Τα στρατηγικά λάθη και η απομόνωση της χώρας	14
2. 2^η περίοδος (1995-2008): Ο μετασχηματισμός της ελληνικής βαλκανικής πολιτικής και η ενεργός παρουσία στα βαλκάνια	17
2.1. Η ενθάρρυνση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού των Δυτικών Βαλκανίων	18
2.1.1. Το πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο της διεύρυνσης	18
2.1.2. Η Ατζέντα της Θεσσαλονίκης	21
2.2. Η Πολυμερής Διπλωματία της Ελλάδας	23
2.2.1. Η Διαδικασία Συνεργασίας των χωρών της ΝΑ Ευρώπης (SEECF)	23
2.2.2. Η «ενεργειακή ένωση» της Ν.Α. Ευρώπης	25
2.3. Ελληνική οικονομική παρουσία στα Δυτικά Βαλκάνια	26
2.3.1. Εμπόριο	27
2.3.2. Επενδύσεις	28
2.3.3. Το Ελληνικό Σχέδιο για την Οικονομική Ανασυγκρότηση των Βαλκανίων (ΕΣΟΑΒ)	30
Β΄ ΜΕΡΟΣ	33
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ (2008-2017)	33
1. Οι διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων σε πολιτικό επίπεδο	33
1.1. Διμερείς σχέσεις Ελλάδας-ΠΓΔΜ	33
1.2. Διμερείς σχέσεις με Αλβανία	35
1.3. Διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Κοσόβου	38
2. Οι επιπτώσεις της κρίσης στις οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Δυτικών Βαλκανίων	40
2.1. Εμπόριο	41

2.2. Επενδύσεις	43
2.3. Τραπεζικός τομέας	45
2.4. Εμβάσματα	47
3. Η ενταξιακή πορεία των Δυτικών Βαλκανίων	48
3.1. Οι εξωγενείς και ενδογενείς περιορισμοί της διεύρυνσης	48
3.2. Η επίδραση της ελληνικής κρίσης στην ενταξιακή πορεία των Δυτικών Βαλκανίων	51
3.3. Η Διαδικασία του Βερολίνου	54
3.4. Η Στρατηγική της ΕΕ για την Περιφέρεια Αδριατικής-Ιονίου (EUSAIR)	56
4. Πώς διαμορφώθηκαν οι σχέσεις Ελλάδας-Δυτικών Βαλκανίων υπό το βάρος διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης.	57
5. Η ενεργειακή διπλωματία στην περιοχή των Βαλκανίων	61
6. «Η Ελλάδα επιστρέφει στα Βαλκάνια»	64
Συμπεράσματα	66
Εργογραφία	69

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Χρυσούλα Γκέκα

Copyright©, 2017

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικό προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής».

Αθήνα, 30/10/2017

Υπογραφή

Πίνακας συντμήσεων/συντομογραφιών

Ελληνικά ακρωνύμια

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΝΕΛ	Ανεξάρτητοι Έλληνες
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΔΒ	Δυτικά Βαλκάνια
ΔΔΧ	Διεθνές Δικαστήριο Χάγης
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΔΣΣ	Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης
ΕΑΒ	Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΣΟΑΒ	Ελληνικό Σχέδιο για την Οικονομική Ανασυγκρότηση των Βαλκανίων
ΕΤΑΑ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης
ΕΤΕπ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
ΚΕΑΔ	Κόμμα Ένωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΚΕΠΠΑ	Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚτΠ	Κοινωνία των Πολιτών
ΜΟΕ	Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης
ΝΑ	Νοτιοανατολική

ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΟΤΕ	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΠΓΔΜ	Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΣΣ	Σύμφωνο Σταθερότητας
ΣΣΣ	Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης
ΣΥΡΙΖΑ	Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΤΧΣ	Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας

Ξένα ακρωνύμια

BSEC	Black Sea Economic Cooperation
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation
CEFTA	Central European Free Trade Agreement
ECTO	Energy Community Treaty Organization
EULEX	European Union Rule of Law Mission
EURODAC	European Dactyloscopy
EUSAIR	European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region
FRONTEX	Frontières extérieures
IGB	Interconnector Greece-Bulgaria
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession

KFOR	Kosovo Force
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OBNOVA	EU support programme for the rebuilding of Bosnia, Croatia and FYROM
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies
SAPARD	Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development
SECI	Southeastern Cooperative Initiative
SEEBRIG	South-Eastern Europe Brigade
SEECF	South-East European Cooperation Process
TAP	Trans Adriatic Pipeline
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VGC	Vertical Gas Corridor
WBIF	Western Balkans Investment Framework

Εισαγωγή

Τα Δυτικά Βαλκάνια περιλαμβάνουν επτά χώρες, την Αλβανία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την Κροατία, τη Σερβία, την ΠΓΔΜ (πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας), το Μαυροβούνιο και το Κοσσυφοπέδιο (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017a)¹. Ο όρος Δυτικά Βαλκάνια έχει περισσότερες πολιτικές παρά γεωγραφικές υποδηλώσεις και αποδόθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για να ορίσει την περιοχή εκείνη των Βαλκανίων που δεν ανήκει ακόμα σε αυτή.

Οι χώρες αυτής της περιοχής βίωσαν, κατά τη δεκαετία του '90 τη μετάβαση από την κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία (σοσιαλιστική οικονομία), στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, καθώς και την πολιτική μετάβαση (εκδημοκρατισμό)², εγχείρημα πρωτόγνωρο για τα διεθνή δεδομένα (Horvath, Hajdu 2011: 45-49). Από πολύ νωρίς, δόθηκε έμφαση στην τόνωση των σχέσεων της Ελλάδας με τα Βαλκάνια, κυρίως ως ανάχωμα στην αύξηση της Τουρκικής επιρροής στην περιοχή. Το άνοιγμα της ελληνικής πολιτικής και οικονομίας στη βόρεια γειτονιά της την ίδια περίοδο και η απόκτηση μιας «ενδοχώρας», οδήγησε σε νέες δυνατότητες και προκλήσεις για την Ελλάδα.

Σε οικονομικό επίπεδο, ο ελληνικός ιδιωτικός τομέας που άρχισε να δραστηριοποιείται στην περιοχή, άνοιξε το δρόμο για την έντονη δραστηριοποίηση της επίσημης οικονομικής διπλωματίας στην περιοχή. Σε πολιτικό επίπεδο ωστόσο οι διμερείς σχέσεις της Ελλάδας κυρίως με την ΠΓΔΜ και την Αλβανία δοκιμάζονται, ενώ οι αστοχίες και η αυτοαναφορικότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής οδηγούν την Ελλάδα σε διεθνή απομόνωση.

¹Μετά τη μονομερή διακήρυξη ανεξαρτησίας του, τον Φεβρουάριο του 2008, η ΕΕ δήλωσε ότι το Κοσσυφοπέδιο έχει σαφή «ευρωπαϊκή προοπτική». Έχουν αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του όλα τα κράτη μέλη εκτός από πέντε (Ελλάδα, Ισπανία, Κύπρος, Ρουμανία και Σλοβακία). Από τις χώρες της περιοχής, η Σερβία και η Βοσνία Ερζεγοβίνη δεν έχουν αναγνωρίσει το Κοσσυφοπέδιο (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017a).

²Και στην περίπτωση των γιουγκοσλαβικών διάδοχων χωρών, τη διαδικασία της οικοδόμησης ανεξάρτητων κρατών, ενώ όπου διεξήχθη πόλεμος, τη διαδικασία της μεταπολεμικής οικοδόμησης. Πρόκειται λοιπόν, για πολύ πιο σύνθετη διαδικασία.

Μετά τα μέσα της δεκαετίας του '90 παρατηρείται μεταστροφή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, που πλέον δείχνει να εκτιμά τα οφέλη της διμερούς αλλά και πολυμερούς συνεργασίας στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων και να αναλαμβάνει δράση προς αυτή την κατεύθυνση. Γίνεται λόγος για εξευρωπαϊσμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μέσα από την υιοθέτηση ευρωπαϊκών πολιτικών και στάσεων με προεξάρχουσα την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων, αλλά και την ένταξή τους στο NATO, ως εργαλείο για την επίλυση των διμερών προβλημάτων με αυτές τις χώρες και για την επίτευξη σταθερότητας στην περιοχή.

Η οικονομική κρίση όμως που ξέσπασε το 2008 και έπληξε την ευρωζώνη, αλλά κυρίως την Ελλάδα, μετέβαλε το ειδικό βάρος της τελευταίας στη βαλκανική περιοχή. Η Ελλάδα δείχνει να έχει χάσει την αξιοπιστία της καθώς μέχρι τώρα αποτελούσε γέφυρα στις συνομιλίες των χωρών της βαλκανικής περιοχής με την ΕΕ, αλλά και ένα από παράδειγμα για τα οφέλη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η κρίση κλόνισε και την αξιοπιστία της ΕΕ, στο βαθμό που δε μπορεί να αποτελέσει εγγυητή οικονομικής σταθερότητας.

Εκτός όμως από την οικονομική κρίση, νέα ζητήματα και προκλήσεις δοκίμασαν τις σχέσεις της Ελλάδας με τους γείτονές της. Το προσφυγικό ζήτημα που είναι ακόμα σε πλήρη εξέλιξη αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Η Ελλάδα βρέθηκε αρκετές φορές στο περιθώριο ακόμα και από τους ευρωπαίους εταίρους της, ενώ αντίθετα κάποια βαλκανικά κράτη εκμεταλλεύτηκαν την «ευκαιρία» για την αποκόμιση οφελών.

Η παρούσα εργασία, αφού αναλύσει τα παραπάνω ζητήματα, θα επικεντρωθεί στο αν τελικά και σε ποιο βαθμό η οικονομική κρίση και ειδικότερα η ελληνική, μετέβαλε την ελληνική εξωτερική πολιτική, αλλά και την ευρωπαϊκή απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Το ζητούμενο είναι δηλαδή να διερευνηθεί κατά πόσο η οικονομική ύφεση μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την εξωτερική πολιτική ενός κράτους, εν προκειμένω της Ελλάδας, και ειδικότερα τη διαπραγματευτική του ικανότητα, την απήχηση των θέσεών του και την ικανότητά του να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην περιοχή του.

Η βασική θέση που προκύπτει από την ανάλυση των ανωτέρω ζητημάτων είναι ότι η δυσμενής θέση στην οποία περιήλθε η Ελλάδα λόγω της οικονομικής κρίσης επηρέασε αρνητικά και την εξωτερική της πολιτική απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια.

Οι αρνητικές επιπτώσεις περιλαμβάνουν σε ένα πρώτο επίπεδο την επιδείνωση της οικονομίας τους και, ως εκ τούτου, την ικανότητά τους να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των κριτηρίων προσχώρησης. Επιπλέον, η ελληνική κρίση αποδυνάμωσε τη ρητορική της σύγκλισης, ενίσχυσε την επιφυλακτικότητα που κυριαρχούσε στην Ευρώπη σχετικά με τη διεύρυνση, η οποία είχε ήδη αρχίσει να χάνει τη δυναμική της, ενώ κλόνισε τη μέχρι τώρα εικόνα της Ελλάδας στα Δυτικά Βαλκάνια ως «πρεσβευτή της διεύρυνσης». Όσο η πολιτική απόφαση της διεύρυνσης καθυστερεί και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών αυτών απομακρύνεται, η Ελλάδα στερείται του πολιτικού πλαισίου εντός του οποίου θα επιχειρήσει την επίλυση των εκκρεμών διμερών ζητημάτων.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

1. 1^η περίοδος (1989-1995) : Τα στρατηγικά λάθη και η απομόνωση της χώρας

Αυτή την περίοδο η Ελλάδα είχε οικοδομήσει μια στέρεη δημοκρατία, ενώ η ελληνική κοινωνία αντλούσε τα οφέλη ενός υψηλού επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που τις προσέδιδαν κοινωνική συνοχή. Σε οικονομικό επίπεδο και συγκριτικά με τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες, η Ελλάδα είχε μια εύρωστη ανοιχτή οικονομία με εξαιρετική δυναμική. Επιπλέον η Ελλάδα μετείχε του διεθνούς θεσμικού πλαισίου όντας μέλος της ΕΚ και του ΝΑΤΟ, το οποίο ήταν επαρκές έτσι ώστε η χώρα να περιφρουρήσει τα συμφέροντά της. Ωστόσο, αντί να το χρησιμοποιήσει προς όφελός της, ενεπλάκη σε φιλονικίες με την ΠΓΔΜ για το ζήτημα της ονομασίας και με την Αλβανία για τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας, το ζήτημα των Τσάμηδων και για την ελληνική μετανάστευση στην Ελλάδα (Panagiotou, Valvis 2014: 23).

Τα πρώτα χρόνια από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η ελληνική εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται από αναποτελεσματικότητα. Η Ελλάδα δε μπόρεσε να ερμηνεύσει σωστά τις αλλαγές που συντελούνταν εκείνη την περίοδο στα Βαλκάνια και κατ' επέκταση να προσαρμοστεί σε αυτές. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Ελλάδα έκανε τρία στρατηγικά λάθη.

Το πρώτο αφορά τη στάση που τήρησε η χώρα κατά τη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων στη Βοσνία και την Κροατία. Ενώ όλες οι δυτικές χώρες, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ και του Καναδά υποστήριζαν την ενότητα της Γιουγκοσλαβίας, στην πορεία άλλαξαν την πολιτική τους υποστηρίζοντας την ανεξαρτησία των διάδοχων κρατών (Agnantopoulos 2010: 10). Η Ελλάδα έμοιαζε να μην προσαρμόζεται με αυτή την αλλαγή πολιτικής, δίνοντας με αυτό τον τρόπο την εντύπωση ότι στήριζε ευθέως το όραμα του Μιλόσεβιτς για τη Μεγάλη Σερβία. Η εντύπωση αυτή εδραζόταν σε μεγάλο βαθμό στους κοινούς ιστορικούς και θρησκευτικούς δεσμούς των δύο χωρών. Λόγω αυτής της σχέσης με τη Σερβία, η

Ελλάδα έχασε την ευκαιρία να παίξει έναν ενεργό, διαμεσολαβητικό ρόλο στις ανωτέρω συγκρούσεις, αφού δεν μπόρεσε να πείσει για τις πραγματικές τις προθέσεις. Πρέπει ωστόσο να πιστωθεί στα θετικά της ελληνικής κυβέρνησης την περίοδο 1990-1993 ο διαμεσολαβητικός ρόλος της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Βοσνία (Panagiotou, Valvis 2014: 23).

Το δεύτερο στρατηγικό λάθος έγκειται στη μαξιμαλιστική θέση της Ελλάδας ως προς το όνομα της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, που υιοθετήθηκε από την πολιτική ηγεσία και που απαιτούσε απάλειψη κάθε αναφοράς στη Μακεδονία ως προς το όνομα του νέου κράτους. Από το 1991, το ζήτημα της ονομασίας βρίσκεται στο επίκεντρο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, οποία χαρακτηρίζεται από στασιμότητα και αδιαλλαξία.

Ειδικά κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού ζητήματος (1991-1993) επί πρωθυπουργίας Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, ακόμα και η ελληνική πολιτική σκηνή είναι διχασμένη, με τον πρωθυπουργό και τον τότε Υπουργό Εξωτερικών Αντώνη Σαμαρά να εκπροσωπούν δύο διαφορετικά ρεύματα εντός του κόμματός τους, το «συντηρητικό» και το «μαξιμαλιστικό» αντίστοιχα. Για πρώτη φορά στη μεταπολιτευτική Ελλάδα ένα ζήτημα εξωτερικής πολιτικής δημιούργησε τόσο ενεργό εμπλοκή της ελληνικής κοινωνίας. Δημιουργήθηκαν στους κόλπους της ομάδες συμφερόντων (lobbies) που χρησιμοποιώντας την κοινωνική, οικονομική ή πολιτική τους θέση προσπάθησαν να επηρεάσουν την κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα προς τη μαξιμαλιστική θέση, αξιοποιώντας επιχειρήματα που αντλούσαν από ιστορικά δεδομένα. Έτσι, κερδίζοντας με το μέρος τους την κοινή γνώμη άφησαν μικρά περιθώρια χειρισμού ακόμα και στους πιο νηφάλιους πολιτικούς παίκτες. Επρόκειτο κυρίως για ακαδημαϊκούς όπως ιστορικοί, αρχαιολόγοι, θεολόγοι, οι οποίοι χάραζαν με αυτόν τον τρόπο το θεωρητικό πλαίσιο της πολιτικής που θεωρούσαν ότι έπρεπε να ακολουθηθεί (Kofos, 1999).

Υπήρξε μια μερίδα πολιτικών αναλυτών, ακαδημαϊκών, εκδοτών πιο κοντά στη διεθνή πολιτική πραγματικότητα και με αντίληψη του αντίκτυπου του Μακεδονικού ζητήματος στα μελλοντικά στρατηγικά συμφέροντα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η μερίδα αυτή, που ανήκε στους κόλπους της «ρεαλιστικής» σχολής, εγκαλούσε και τις δύο κυβερνήσεις που χειρίστηκαν το ζήτημα για «Σκοπιανοποίηση» της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής σε βάρος άλλων ζωτικών

προτεραιοτήτων, όπως η ενδυνάμωση της χώρας εντός της ΕΕ, η αναβάθμιση του ρόλου της Ελλάδας στον οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό των Βαλκανίων και η αναζήτηση διεθνούς υποστήριξης στην αντιμετώπιση των τουρκικών βλέψεων στην Κύπρο και το Αιγαίο (Kofos, 1999).

Η δεύτερη φάση του ζητήματος ξεκινά με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία το 1993. Η νέα κυβέρνηση επικρίνει την προηγούμενη κυβέρνηση για ενδοτικότητα και τονίζει ότι η Ελλάδα θα παραμείνει αμετακίνητη στην μαξιμαλιστική της τοποθέτηση. Χρησιμοποιώντας. Η διάψευση της πολιτικής αυτής είχε ήδη συμβεί, με τη διεθνή αναγνώριση του νέου κράτους, το οποίο τελικά έγινε μέλος των Ηνωμένων Εθνών το 1993, με την προσωρινή του ονομασία ως Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Η ελληνική κυβέρνηση απάντησε, χρησιμοποιώντας κατά κύριο λόγο οικονομικές κυρώσεις (εμπάργκο). Έτσι, η κυβέρνηση προσέβλεπε στην ικανοποίηση του εθνικού αισθήματος, προκαλώντας όμως σημαντική ζημία στη γείτονα χώρα και ξεσηκώνοντας διεθνή κατακραυγή κατά της Ελλάδας (Kofos, 1999).

Η τρίτη φάση του Μακεδονικού ζητήματος κυριαρχείται από την «Ενδιάμεση Συμφωνία» (Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.α), που υπογράφηκε το 1995 η οποία επέβαλε έναν δεσμευτικό «κώδικα συμπεριφοράς» μεταξύ των δύο χωρών και προέβλεπε άρση του ελληνικού εμπάργκο (το οποίο επέφερε ζημιά 1,5 δις. δολαρίων στην οικονομία της ΠΓΔΜ), ενώ μέχρι να βρεθεί οριστική λύση συμφωνήθηκε να χρησιμοποιείται ως προσωρινό όνομα το «ΠΓΔΜ» (πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας). Από το 1995 και εξής παρατηρείται στροφή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής για ανάκτηση του χαμένου χρόνου και επαναπροσδιορισμό της πολιτικής της απέναντι στα Βαλκάνια.

Οι λάθος χειρισμοί της Ελλάδας στις δύο παραπάνω περιπτώσεις και η τελική αλλαγή πολιτικής μαρτυρούν μία δύσκολη προσαρμογή στις ευρωπαϊκές πολιτικές και μια προσπάθεια επηρεασμού του περιεχομένου τους έτσι ώστε να αντανάκλουν τις ελληνικές θέσεις. Ωστόσο, στην πορεία η ελληνική πολιτική προσαρμόζεται στα ευρωπαϊκά δεδομένα, αποδεχόμενη και θέσεις που μέχρι πρότινος απέρριπτε (Agnantopoulos 2010: 10).

Τρίτο χαρακτηριστικό παράδειγμα λάθος χειρισμού από τη σκοπιά της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αποτελούν οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Αλβανίας.

Στις διμερείς σχέσεις της Ελλάδας - Αλβανίας κυριάρχησαν τα θέματα της Ελληνικής μειονότητας και σε ένα βαθμό των Τσάμηδων. Ενώ η Αλβανία αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα με αποτέλεσμα ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης προς την Ελλάδα, οι σχέσεις των δύο χωρών δοκιμάστηκαν το 1993 και με αφορμή τα γεγονότα κατά της ελληνικής μειονότητας έφτασαν στα πρόθυρα σοβαρής κρίσης. Αφετηρία της έντασης ήταν οι βιαιότητες και οι καταστροφές της περιουσίας της ελληνικής μειονότητας στη νότια Αλβανία. Ωστόσο, οι σχέσεις των δύο χωρών χειροτέρευαν όταν η ελληνική κυβέρνηση ξεκίνησε μαζικές απελάσεις κατά των αλβανών μεταναστών, στην προσπάθειά της να περιορίσει τη μαζική τους μετανάστευση στη χώρα. Η στάση αυτή της Ελλάδας προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στην Αλβανία και δημιούργησε μία ακόμη έριδα (Panagiotou, Valvis 2014: 26).

Η ελληνική εξωτερική πολιτική θα έπρεπε να μείνει περισσότερο αφοσιωμένη στις δυτικές αξίες, υιοθετώντας και αποδεικνύοντας τον ευρωπαϊκό της προσανατολισμό. Επιπλέον έπρεπε να επιδοθεί περισσότερο στη διαβαλκανική συνεργασία για περιορισμό των απειλών. Η πολιτική ηγεσία έκανε επανειλημμένα λάθος επιλογές, καθώς λειτουργούσε χωρίς λογικά κριτήρια.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η Ελλάδα παρ' ότι μέλος του ΝΑΤΟ και της ΕΕ, ήταν περισσότερο μέρος του βαλκανικού προβλήματος, παρά εργαζόταν για την επίλυσή του. Έτσι, η χώρα οδηγήθηκε σε διεθνή απομόνωση και έχασε την ευκαιρία να διαδραματίσει έναν εποικοδομητικό και συμφιλιωτικό ρόλο στη βαλκανική περιοχή.

2. 2^η περίοδος (1995-2008): Ο μετασχηματισμός της ελληνικής βαλκανικής πολιτικής και η ενεργός παρουσία στα βαλκάνια

Μετά από μια περίοδο διεθνούς απομόνωσης, η Ελλάδα αναλαμβάνει πρωτοβουλίες αναθέρμανσης των διεθνών σχέσεων με την ΠΓΔΜ με τη σύναψη της ενδιάμεσης συμφωνίας αλλά και βελτίωσης των σχέσεων με την Αλβανία και επικεντρώνεται στη διαμόρφωση μιας νέας πολιτικής για την περιοχή. Οι άξονες της νέας βαλκανικής πολιτικής της Ελλάδας συνοψίζονται ως εξής (Tsardanidis 2001: 307):

- 1) Η προώθηση της ευρωπαϊκής προοπτικής των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων τις οποίες η Ελλάδα θεωρεί ως μια “ενδοχώρα” (Hinterland) για τα πολιτικοοικονομικά της συμφέροντα. Η διεύρυνση είναι ένα αποτελεσματικό εργαλείο της ΕΕ για εμπέδωση της ειρήνης και της σταθερότητας στην περιοχή. Η Ελλάδα ενστερνίζεται αυτό το στόχο θεωρώντας ότι θα επωφεληθεί στην προσπάθεια επίλυσης εκκρεμών εθνικών ζητημάτων . Η αιρεσιμότητα ως απαραίτητη προϋπόθεση της ένταξης στη βάση της καλής γειτονίας θα οδηγήσει τις ενδιαφερόμενες πλευρές προς την κατεύθυνση της επίλυσης όλων των ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών.
- 2) Διατήρηση και ενίσχυση του ρόλου της εντός του ευρωπαϊκού οικοδομήματος
- 3) Ουσιαστικοποίηση και εμπέδωση διαβαλκανικής πολιτικής συνεργασίας εντός της Διαδικασίας Συνεργασίας Χωρών Νότιο-Ανατολικής Ευρώπης (SEECP), μέσα από ένα συλλογικό πλαίσιο αρχών για επίλυση των διαφορών που θα ανακύπτουν εντός του διεθνούς δικαίου. Τα βαλκάνια θα έχουν την ευθύνη των αποφάσεων που αφορούν την περιοχή.
- 4) Ενίσχυση οικονομικής και αναπτυξιακής συνεργασίας στην περιοχή μέσω της οικονομικής διπλωματίας με κύριο όχημα το Ελληνικό Σχέδιο για την Οικονομική Ανασυγκρότηση των Βαλκανίων.

2.1. Η ενθάρρυνση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού των Δυτικών Βαλκανίων

2.1.1. Το πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο της διεύρυνσης

Η «Περιφερειακή προσέγγιση» υιοθετήθηκε το 1996 από την ΕΕ και ειδικότερα από το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων για να ενισχύσει τις διμερείς σχέσεις της ΕΕ με τα Δυτικά Βαλκάνια, εφόσον βέβαια τα τελευταία προέβαιναν στις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις σε επίπεδο τόσο οικονομικό όσο και δημοκρατικών θεσμών. Η αρχική στόχευση ήταν η ειρήνη, η σταθερότητα και η οικονομική συνεργασία (ενέργεια, περιβάλλον μεταφορές) στην περιοχή με απώτερο στόχο τη μελλοντική ένταξή τους στην ΕΕ (Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων, 1997). Η αποτυχία της

πολιτικής αυτής επιβεβαιώθηκε το 1998, όταν ξέσπασε η διένεξη Αλβανών και Σέρβων στο Κοσσυφοπέδιο.

Δεδομένου ότι η Ευρώπη αντιλήφθηκε τις επιπτώσεις στη σταθερότητα και οικονομική ανάπτυξη της ΕΕ, των κατεστραμμένων οικονομιών των Δυτικών Βαλκανίων (Bartlett & Damardzija 2000: 250), αποφάσισε τη δημιουργία του Συμφώνου Σταθερότητας³ που αποτέλεσε από το 1999 το νέο πολιτικό πλαίσιο (πολιτική δήλωση δέσμευσης) που διέπει την προσέγγιση ΕΕ και Δυτικών Βαλκανίων και ισχύει μέχρι και σήμερα (Bartlett & Damardzija 2000: 250-251). Οι βασικοί τομείς που περιελήφθησαν στο Σύμφωνο ήταν εκδημοκρατισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, οικονομική ανασυγκρότηση, ανάπτυξη-ασφάλεια-άμυνα-δικαιοσύνη (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 1999).

Παράλληλα με το Σύμφωνο Σταθερότητας, η ΕΕ εγκαινιάζει το 1999 μια νέα πολιτική, τη Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης⁴, που αφορούσε στις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, σε μια προσπάθεια να εδραιώσει τη δημοκρατική της επιρροή στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες. Σύμφωνα με τη νέα αυτή πολιτική, κάθε μία από αυτές τις χώρες θα μπορούσε να αρχίσει διαπραγματεύσεις με την ΕΕ συνάπτοντας συμφωνία σύνδεσης, με απώτερο στόχο την ένταξή τους στην ΕΕ. Η ΔΣΣ είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες της κάθε χώρας και χαράσσει ένα πλαίσιο διμερούς συνεργασίας, στις οικονομικές και εμπορικές σχέσεις και τον πολιτικό διάλογο, αλλά προβλέπει και τη δημιουργία ζωνών ελευθέρων συναλλαγών. (Αρμακόλας, Ντόκος 2013: 210). Έτσι η ΕΕ στέλνει ένα πολιτικό μήνυμα προς τις χώρες αυτές φέρνοντάς τις πιο κοντά στο όραμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017a).

³ Το Σύμφωνο Σταθερότητας, ενσωμάτωσε όλες τις προηγούμενες περιφερειακές πρωτοβουλίες, ενώ το 2008 μετεξελίχθηκε στο «Περιφερειακό Συμβούλιο Συνεργασίας», αποκτώντας περισσότερο περιφερειακό χαρακτήρα, χωρίς να θεωρείται πλέον ένα δημιούργημα της διεθνούς πρωτοβουλίας και εξωτερικών παραγόντων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016).

⁴ Η συνεργασία αυτή υλοποιείται μέσα από μόνιμες δομές όπως το Συμβούλιο Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (σε επίπεδο Υπουργών) που εποπτεύει την πορεία των συμφωνιών και επικουρείται από την επιτροπή σταθεροποίησης και σύνδεσης. Επιπλέον, μια κοινοβουλευτική επιτροπή σταθεροποίησης και σύνδεσης είναι επιφορτισμένη με τη διευκόλυνση συνεργασίας μεταξύ των κοινοβουλίων των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μετά τη θέση σε ισχύ των ΣΣΣ (Αρμακόλας, Ντόκος 2013: 210-211).

Ευθύς εξ αρχής, η προσέγγιση των Δυτικών Βαλκανίων με την ΕΕ, καθώς και η παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας⁵ στην περιοχή (όπως με το πρόγραμμα PHARE), τελούσε υπό την προϋπόθεση τήρησης μιας σειράς πολιτικών και οικονομικών δεσμεύσεων, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων της Κοπεγχάγης και της περιφερειακής συνεργασίας. Ωστόσο, αυτή η αιρεσιμότητα⁶ έγινε πιο αποτελεσματική όταν συνδέθηκε με την προοπτική ένταξης στην ΕΕ, όπως ακριβώς προέβλεπε το Σύμφωνο Σταθερότητας (Bartlett & Damardzija 2000: 256).

Λίγο αργότερα, το 2000 στη Σύνοδο του Ζάγκρεμπ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001) οι ηγέτες των κρατών των Δυτικών Βαλκανίων αποδέχθηκαν τους όρους και τις προϋποθέσεις της διαδικασίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης και ανέλαβαν τη δέσμευση για τη δημιουργία μιας Ζώνης Ελεύθερου Εμπορίου⁷ στα Δυτικά βαλκάνια, αλλά και για την υπογραφή περιφερειακών συμφωνιών σε επιμέρους τομείς (δικαιοσύνη, εσωτερικές υποθέσεις) που θα ενσωματώνονταν στη ΣΣΣ, εφόσον οι χώρες των ΔΒ δεσμεύονταν για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων αλλά και για μεταρρυθμίσεις για άνοιγμα στην οικονομία της αγοράς. Η ΕΕ, με τη σειρά της κατέστησε σαφή τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της περιοχής με κριτήριο το σεβασμό πρώτον, στις σχετικές διατάξεις της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεύτερον στα κριτήρια της Κοπεγχάγης και τρίτον την εμπέδωση της περιφερειακής συνεργασίας.

Η Ελλάδα υπό το πρίσμα των ανωτέρω εξελίξεων, ως μόνη χώρα μέλος της ΕΕ στην περιοχή, αλλά και ως μέλος του NATO και άλλων διεθνών οργανισμών, μετασχημάτισε την εξωτερική πολιτική της απέναντι στα δυτικά βαλκάνια

⁵ Χρηματοδοτική βοήθεια στις υπονήφιες προς ένταξη χώρες γινόταν μέσω προγραμμάτων αρχικά όπως OBNOVA και PHARE και στη συνέχεια από το CARDS (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003a: 150).

⁶ Ακόμη πιο αυστηρή αιρεσιμότητα (Borzel & Risse 2009: 19) προβλέφθηκε για την παροχή βοήθειας σε περιφερειακά εγχειρήματα μέσω προγραμμάτων όπως το OBNOVA για την ανασυγκρότηση των Δυτικών Βαλκανίων (υποδομές, ασφάλεια), το CARDS για τη δημόσια διοίκηση, την εμπέδωση του ευρωπαϊκού κεκτημένου, την οικονομική και κοινωνική συνοχή, το ISPA για την προστασία του περιβάλλοντος και τις υποδομές στις μεταφορές, το SAPARD για την αγροτική ανάπτυξη⁶ (Horvath, Hajdu 2011: 573-574)

⁷ Από το 2000 έως το τέλος του 2010, επίσης, η ΕΕ χορήγησε αυτόνομες δασμολογικές προτιμήσεις σε όλα τα Δυτικά Βαλκάνια, επιτρέποντας σχεδόν όλες τις εξαγωγές τους στην ΕΕ να εισέρχονται χωρίς δασμούς και χωρίς ποσοτώσεις. Στο πλαίσιο της υποχρέωσης από τη ΔΣΣ για περιφερειακή συνεργασία, η ΕΕ υποστηρίζει τη διαδικασία της Συμφωνίας Ελευθέρων Συναλλαγών της Κεντρικής Ευρώπης (Central European Free Trade Agreement-CEFTA), παρόλο που δεν αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος της, ενώ υποστήριξε και την ένταξης των χωρών αυτών στον ΠΟΕ (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 1999).

προετοιμάζοντας τη μελλοντική ένταξή τους στους κόλπους της ΕΕ και προτάσσοντας το ενωσιακό έναντι του εθνικού με σκοπό να διασφαλίσει καλύτερα τα συμφέροντά της στην περιοχή. Έτσι η Ελλάδα εδραιώθηκε ως υποστηρικτής και της ευρωπαϊκής προοπτικής των ΔΒ καλλιεργώντας και αναδεικνύοντας συχνά τα αποτελέσματα της περιφερειακής συνεργασίας. Η περιφερειακή αυτή συνεργασία δεν περιορίστηκε μόνο στο πολιτικό πεδίο. Σχεδόν ταυτόχρονα επεκτάθηκε και στο οικονομικό, με την Ελλάδα να αποτελεί πρότυπο για τις βαλκανικές χώρες στο βαθμό που τη δεκαετία του '90 είχε πετύχει την επιθυμητή οικονομική σύγκλιση με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο ανάπτυξης και ετοιμαζόταν για τη συμμετοχή της στην ΟΝΕ (Υπουργείο Εξωτερικών, 2016α).

2.1.2. Η Ατζέντα της Θεσσαλονίκης

Η «Ατζέντα της Θεσσαλονίκης» που υιοθετήθηκε κατά τη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το 2003 υπό την ελληνική προεδρία, αποτελεί αναμφισβήτητα κορυφαία στιγμή στη διπλωματία της Ελλάδας, καθώς χάραξε το μελλοντικό πλαίσιο ένταξης των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων στην ΕΕ και απέδειξε ότι η συνεργασία που είχε εξαγγελθεί λίγα χρόνια πριν στο Ζάγκρεμπ, συνεχιζόταν με αμείωτο ρυθμό. Πλέον, στην ΔΣΣ ενσωματώθηκαν οι «ευρωπαϊκές συμφωνίες εταιρικών σχέσεων» ως προενταξιακή προϋπόθεση. Η «Ατζέντα της Θεσσαλονίκης» προέβλεπε ενισχυμένη συνεργασία σε θέματα ΚΕΠΠΑ, την αύξηση της χρηματοδότησης της περιοχής μέσω του προγράμματος CARDS, την ενίσχυση του κράτους δικαίου και της κοινωνίας των πολιτών, και την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης με περαιτέρω ενίσχυση του εμπορίου με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Οι τελευταίες, θα αναλάμβαναν με τη σειρά τους δεσμεύσεις για την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης και την ασφάλεια των συνόρων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο Σύμφωνο Σταθερότητας και στη SEECF για την εμπέδωση της περιφερειακής συνεργασίας, την UNESCO και σε άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις. Με αυτό τον τρόπο η ΕΕ περνούσε ένα πολιτικό μήνυμα μέσα από την πρόσκληση για συνεργασία των υποψήφιων για ένταξη χωρών, ενώ η Ελλάδα μέσα από την προώθηση της βαλκανικής ατζέντας της, έδειξε ξεκάθαρα το ρόλο που προτίθεται να διαδραματίσει στο εξής στην περιοχή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003b).

Η ελληνική προεδρία κινήθηκε σε δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη αφορούσε στην ένταξη στην ΕΕ της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, μετά από τη μεγάλη διεύρυνση του 2004, με την εντατικοποίηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων και το κλείσιμο σημαντικών ενταξιακών κεφαλαίων, όπως αυτό της ενέργειας, ενώ ταυτόχρονα η ελληνική προεδρία πέτυχε την αποσύνδεση των δημοσιονομικών προοπτικών από τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις γι' αυτές τις δύο χώρες (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta 2014:10).

Η δεύτερη επικεντρώθηκε στη χάραξη της ευρωπαϊκής προοπτικής για τα Δυτικά Βαλκάνια. Ίσως η σημαντικότερη συμβολή της ελληνικής προεδρίας ο καθορισμός τρόπων και μέσων για την αναβάθμιση της ΔΣΣ. Αποφασίστηκαν τα ευρωπαϊκά εταιρικά σύμφωνα, που συνέβαλαν στην οικονομική ενίσχυση αυτών των χωρών και θα ενσωματώνονταν στις προενταξιακές προβλέψεις της ΔΣΣ. Επίσης, κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής της Θεσσαλονίκης, υιοθετήθηκαν νέες πρωτοβουλίες συνεργασίας για τη βελτίωση της δημόσιας διοίκησης των υποψήφιων χωρών, κάτι που θα μπορούσε να επεκταθεί και στις υπόλοιπες χώρες της ΔΣΣ. Επιπλέον, εγκαινιάστηκε ένα σύστημα ενισχυμένου πολιτικού διαλόγου σε επίπεδο Υπουργών μεταξύ της ΕΕ και της Αλβανίας, Κροατίας, ΠΓΔΜ και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν έξι συναντήσεις σε επίπεδο Υπουργών (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta 2014:11). Επίσης, κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής και για να ενισχυθεί η αίσθηση του «ανήκειν» στο ευρωπαϊκό περιβάλλον, ξεκίνησε ο διάλογος για την παραχώρηση στους κατόχους διαβατηρίων αυτών των χωρών της δυνατότητας να ταξιδεύουν στις χώρες Σένγκεν, χωρίς VISA, αφού πρώτα ληφθούν κάποια μέτρα όπως η ενίσχυση των συνοριακών ελέγχων, καταπολέμηση παράνομης μετανάστευσης, οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς σε συνεργασία με την ΕΕ, αντικατάσταση παλιών διαβατηρίων με νέα. Η δυνατότητα αυτή δόθηκε με καθυστέρηση στους πολίτες της ΠΓΔΜ, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου το 2009, ενώ στην Αλβανία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη το 2010. Επιπρόσθετα, μία ακόμη συμβολή αφορούσε στο περιεχόμενο της πρώην Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας, με την αποστολή αστυνομικών δυνάμεων τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στρατιωτικών δυνάμεων στην ΠΓΔΜ, ως παραδείγματα χαρακτηριστικά της πιο ενεργής ευρωπαϊκής δέσμευσης ως προς την ασφάλεια της περιοχής (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta 2014:12).

Η ελληνική προεδρεία του 2003 έδωσε λοιπόν μια σταθερή ώθηση στην ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών αυτών μέσα από απτά αποτελέσματα, αλλά και μέσα από τη διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου που καθόρισε την ευρωπαϊκή πολιτική απέναντι στα Βαλκάνια τα επόμενα χρόνια.

2.2. Η Πολυμερής Διπλωματία της Ελλάδας

2.2.1. Η Διαδικασία Συνεργασίας των χωρών της ΝΑ Ευρώπης (SEECP)

Η Ελλάδα, εκτός από το διμερές επίπεδο, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και σε πολυμερές επίπεδο μέσα από τη ανάληψη πρωτοβουλιών για την προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων και τη συμμετοχή της σχεδόν σε όλους τους περιφερειακούς σχηματισμούς. Οι τελευταίοι, διακρίνονται σε «διαπεριφερειακούς» σχηματισμούς στους οποίους μετέχουν αποκλειστικά κράτη της περιοχής της Νοτιοανατολικής Ευρώπης⁸ και σε ευρύτερες περιφερειακές πρωτοβουλίες όπου μετέχουν και κράτη που δεν ανήκουν στην περιοχή της ΝΑ Ευρώπης, αλλά που έχουν ευθεία επιρροή στην περιοχή. Στην πρώτη κατηγορία συγκαταλέγονται η Διαδικασία Συνεργασίας των χωρών της ΝΑ Ευρώπης (SEECP), οι διμερείς συναντήσεις των Υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Ελλάδας, Αλβανίας, ΠΓΔΜ και Ελλάδας, Τουρκίας, Βουλγαρίας, ενώ στη δεύτερη ανήκουν το Σύμφωνο Σταθερότητας για τη ΝΑ Ευρώπη, η Πρωτοβουλία Συνεργασίας ΝΑ Ευρώπης (SECI), η Πολυεθνική Ειρηνευτική Δύναμη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (SEEBRIG), η Οικονομική Συνεργασία του Ευξείνου Πόντου (BSEC)(Tsardanidis 2001:314).

Ειδικότερα, η Διαδικασία Συνεργασίας των χωρών της ΝΑ Ευρώπης⁹ (SEECP), που εξακολουθεί να λειτουργεί μέχρι τις μέρες μας, ξεκίνησε με ελληνική πρωτοβουλία

⁸ Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, FYROM, Αλβανία, Ελλάδα, Βουλγαρία, Τουρκία, Ρουμανία.

⁹ Η Διαδικασία Συνεργασίας των χωρών της ΝΑ Ευρώπης (SEECP) φαίνεται να ανταποκρίνεται στη θεωρία της «νέας περιφερειακότητας» (new regionalism) που αναδύθηκε στη δεκαετία του '90 και δίνει έμφαση στη βιωσιμότητα των περιοχών στην παγκόσμια πολυπολική τάξη με συμμετοχή περισσότερων δρώντων (πχ μη κυβερνητικοί οργανισμοί), από τα ίδια τα κράτη τα οποία αφορά χωρίς την παρέμβαση χωρών εκτός της περιοχής (Tsardanidis, 2003: 310).

το 1996 αμέσως μετά τη Διακήρυξη της Σόφιας και κορυφώθηκε στη Διάσκεψη Κορυφής της Κρήτης το 1997. Έχει ιδιαίτερη σημασία για την αναβάθμιση της Διαβαλκανικής Συνεργασίας, η ανασυρση του θεσμού των Διασκέψεων Υπουργών και Αρχηγών Κυβερνήσεων, μετά από τετραετή περίοδο (1992-1996) αδράνειας. Οι τεταμένες διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με την ΠΓΔΜ, την Αλβανία είχαν οδηγήσει σε αδιέξοδο κάθε διπλωματική προσέγγιση. Η συνάντηση των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων σχεδόν όλων των βαλκανικών χωρών στην Κρήτη ήταν αποτέλεσμα μιας ελληνικής διπλωματικής προσπάθειας έξι μηνών (Μπότσιου 1999: 30). Περιελάμβανε εμπλουτισμένη ατζέντα με θέματα «υψηλής πολιτικής» αλλά και προτάσεις μέτρων για τόνωση εμπορίου και επενδύσεων και ανάπτυξη υποδομών στους τομείς των μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών και της ενέργειας (Tsardanidis 2001:315). Το σημαντικότερο ίσως επίτευγμα της Διάσκεψης, ήταν η απόφαση των ηγετών να υιοθετήσουν στο εξής μια σειρά τακτικών συναντήσεων και διαβουλεύσεων με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων σχετικά με τη ΝΑ Ευρώπη, αλλά και να συστήσουν συμβουλευτικά όργανα όπως το Βαλκανικό Οικονομικό Συμβούλιο, το οποίο θα συνδέεται με την ΕΕ (Μπότσιου 1999: 31).

Η Διαδικασία Συνεργασίας των χωρών της ΝΑ Ευρώπης (SEEC) αντανάκλα σε μεγάλο βαθμό τους θεσμούς της ΕΕ. Για παράδειγμα, τα συμμετέχοντα κράτη έχουν θεσμοθετήσει μία «Τρόικα» σε επίπεδο υπουργών, πολιτικών συμβούλων και αξιωματούχων με σκοπό να διασφαλιστεί η «συνέχεια». Επίσης πραγματοποιούνται και άτυπες συναντήσεις μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών των συμμετεχόντων κρατών (Agnantopoulos 2010: 14). Είναι προφανές, ότι η ευρωπαϊκή πολιτική λειτουργεί ως σημείο αναφοράς είτε για την εθνική πολιτική (όπως στην περίπτωση της Ελλάδας είτε για ευρύτερους σχηματισμούς στους οποίους η Ελλάδα μετέχει (πχ SEEC).

Ωστόσο παρουσιάζει ενδογενείς αδυναμίες καθώς επικεντρώθηκε από την αρχή σε ζητήματα ήπιας ασφάλειας, ενώ όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια δε μπόρεσε να αποτρέψει την εξέγερση στο Κόσοβο το 1999. Απουσιάζει λοιπόν η απαιτούμενη δυναμική που θα εδραιώσει μια «κοινότητα ασφάλειας» στην περιοχή, άρα δεν είναι σε θέση να διασφαλίσει την πολυπόθητη σταθερότητα (Tsardanidis 2003: 322). Στο οικονομικό πεδίο, το ενδοπεριφερειακό εμπόριο των χωρών της βαλκανικής είναι εξαιρετικά χαμηλό, ενώ οι βασικότεροι εμπορικοί εταίροι βρίσκονται εκτός της περιοχής. Επιπλέον, παρ' ότι το ζητούμενο είναι η ενσωμάτωση αυτών των χωρών

στην ΕΕ υπάρχουν ανησυχίες ότι η SEECF θα χρησιμεύσει τελικά ως ένα δωμάτιο αναμονής, ως μια εξωτερική παράλληλη δομή και όχι συμπληρωματική της ένταξης. (Tsardanidis 2003: 322).

2.2.2. Η «ενεργειακή ένωση» της Ν.Α. Ευρώπης

Μία σημαντική πρωτοβουλία της Ελλάδας ήταν η προώθηση της ίδρυσης του Οργανισμού της Ενεργειακής Κοινότητας (ECTO) το 2005. Η Ελλάδα ως η μόνη χώρα - μέλος της Ε.Ε. στην περιοχή έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην όλη διαδικασία, η οποία πήρε συμβολικά το όνομα Ενεργειακή Σύνοδος των Αθηνών. Ο Οργανισμός της Ενεργειακής Κοινότητας, διευκόλυνε την ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στην ΕΕ δύο χρόνια αργότερα και την έναρξη των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Κροατίας. Υπό το πρίσμα αυτό ο οργανισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο και στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ένταξης, παρ' ότι η αρχική του στόχευση σύμφωνα με το Σχέδιο Δράσης της ΕΕ για την ενεργειακή ασφάλεια και αλληλεγγύη ήταν να οικοδομηθεί μια ενοποιημένη αγορά στη ΝΑ Ευρώπη που θα συνδέεται με την ΕΕ, συμπεριλαμβάνοντας την εσωτερική αγορά και τη νομοθεσία για την ασφάλεια του εφοδιασμού ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου (CSIS-EKEM Policy Report, 2010:7). Η Συνθήκη που ιδρύει την Ενεργειακή κοινότητα χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την εδραίωση της ενεργειακής αλληλεξάρτησης ως βάση της οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης.

Ουσιαστικά με τη Συνθήκη αυτή τα υπογράφοντα μέρη, δηλαδή η Κροατία, Βοσνία - Ερζεγοβίνη, Ρουμανία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιο, Αλβανία, Σερβία, ΠΓΔΜ και η αποστολή του ΟΗΕ στο Κοσσυφοπέδιο, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υιοθετήσουν το ευρωπαϊκό κεκτημένο σε θέματα ενέργειας, ανταγωνισμού, περιβάλλοντος και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Συνεπώς, δημιουργείται μια ενιαία περιφερειακή αγορά ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου και επιβάλλεται το θεσμικό πλαίσιο που απαιτείται από τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες 2003/54&55/EC για τη δημιουργία εσωτερικής αγοράς ενέργειας, αλλά και οι όροι της Ευρωπαϊκού Κανονισμού 1228/2003 για την πρόσβαση στα δίκτυα και τη Διασυνοριακή Εμπορεία Ενέργειας (Λιάγγου, 2005).

Αναμφισβήτητα, για την Ελλάδα η δημιουργία Περιφερειακής Αγοράς Ενέργειας αποτελεί μια θετική εξέλιξη, εφόσον γεφυρώνει τη βαλκανική με την υπόλοιπη ευρωπαϊκή αγορά, αλλά και δημιουργεί ευκαιρίες τόσο σε επιχειρηματικό και επενδυτικό επίπεδο όσο και στην εξαγωγή τεχνογνωσίας. Δεν πρέπει να υποβαθμισθεί η σημασία της Συνθήκης και η συμβολή της στη πολιτική διαδικασία εξομάλυνσης των σχέσεων. Το θεσμικό αποτύπωμα της ΕΕ έχει μετατρέψει τη γεωπολιτική της ενέργειας σε δυνητικό παράγοντα πολιτικής σταθεροποίησης και οικονομικής ολοκλήρωσης για την ΕΕ και για όλη την περιοχή των Βαλκανίων (Τσακίρης 2012: 35 επ.).

2.3. Ελληνική οικονομική παρουσία στα Δυτικά Βαλκάνια

Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στις χώρες των Βαλκανίων κατά τη δεκαετία του '90, εκτός από κινδύνους, δημιούργησε και ευκαιρίες για την Ελλάδα. Ενώ την περίοδο 1989-1995, οι έλληνες επιχειρηματίες είχαν επικεντρωθεί στις ευκαιρίες που ανοίγονταν στην περιοχή, η ελληνική κυβέρνηση είχε επικεντρωθεί αποκλειστικά στους κινδύνους. Στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '90 η Ελλάδα πραγματοποιεί μια στροφή από την αμιγώς πολιτική, στην πολιτικοοικονομική προσέγγιση (Tsardanidis, Karafotakis 2000: 79). Το γεγονός ότι ο ιδιωτικός τομέας προηγήθηκε με την αύξηση των εξαγωγών στην περιοχή και τη δημιουργία ΑΞΕ, δημιούργησε μια πραγματικότητα που δε γινόταν να παροραθεί από την ελληνική πολιτική.

Η ελληνική οικονομική εμπλοκή στα Βαλκάνια πραγματοποιήθηκε με δύο τρόπους. Αφενός με τη μορφή έμμεσης χρηματοδότησης μέσα από τις εξαγωγές και τη δημιουργία ΑΞΕ στην περιοχή. Αφετέρου προσέλαβε και τη μορφή άμεσης χρηματοδότησης μέσα από τη παροχή διμερούς αναπτυξιακής βοήθειας που πραγματοποιήθηκε μέσω του ΕΣΟΑΒ.

2.3.1. Εμπόριο

Τα Βαλκάνια είναι από τις λίγες περιοχές όπου οι ελληνικές εξαγωγές επέδειξαν εξαιρετική δυναμική όπως φαίνεται παρακάτω, ειδικά στα μέσα της δεκαετίας του '90, ενώ αντίθετα στις αγορές της Ευρώπης κατέγραφαν πτωτική πορεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΠΡΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ, 1994-1999 (\$Μ)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ΑΛΒΑΝΙΑ	213,363	260,975	322,870	251,765	194,380	223,792
ΠΓΔΜ	14,173	36,634	232,047	273,363	269,264	426,891
ΣΕΡΒΙΑ	-	21,790	168,480	202,810	187,172	110,872
ΚΡΟΑΤΙΑ	9,453	13,782	13,725	27,450	18,666	20,664
ΒΟΣΝΙΑ	0,496	0,243	1,360	4,169	6,305	13,322

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, www.worldbank.org

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΠΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ, 1994-1999 (\$Μ)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ΑΛΒΑΝΙΑ	35,346	37,484	35,898	35,962	36,980	39,986
ΠΓΔΜ	4,763	14,664	39,190	60,058	60,004	60,472
ΣΕΡΒΙΑ	-	1,084	77,471	133,005	96,285	60,108
ΚΡΟΑΤΙΑ	14,126	14,186	10,547	6,586	11,774	30,638
ΒΟΣΝΙΑ	1,937	1,219	0,492	0,881	2,598	3,561

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, www.worldbank.org

Από τους δύο πίνακες που παρατίθενται παραπάνω, εύκολα προκύπτει ότι οι εμπορικές σχέσεις της Ελλάδας με την Κροατία και Βοσνία Ερζεγοβίνη είναι σχεδόν αμελητέες, αν συγκριθούν με τις υπόλοιπες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Η Αλβανία και η ΠΓΔΜ θεωρούνται οι μεγαλύτεροι εμπορικοί εταίροι της Ελλάδας τη συγκεκριμένη περίοδο.

Ως προς τις διμερείς εμπορικές σχέσεις με την Αλβανία, παρατηρείται ότι η Αλβανία είναι μία υποσχόμενη αγορά για τα ελληνικά προϊόντα αυτή την περίοδο (Πίνακας 1). Αποκορύφωμα της εξαγωγικής δραστηριότητας στην Αλβανία σημειώνεται το 1996 (322,86 \$M), με σημαντική ωστόσο μείωση τις δύο επόμενες χρονιές, πιθανόν λόγω της αναταραχής στη χώρα. Αντίθετα, τα αλβανικά προϊόντα φαίνεται να στερούνται ανταγωνιστικότητας στην ελληνική αγορά (Πίνακας 2).

Η ΠΓΔΜ λόγω του εμπάργκο που επιβλήθηκε το 1994 από την Ελλάδα είχε πολύ υποτονικές εμπορικές σχέσεις με τη χώρα, οι οποίες όμως ενισχύθηκαν το 1996 με την άρση του εμπάργκο, ενώ τις υπόλοιπες χρονιές αναπτύχθηκαν με εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς. Χαρακτηριστικά, το 1999 οι ελληνικές εξαγωγές στην ΠΓΔΜ άγγιξαν τα 426,891 \$M (Πίνακας 1), ενώ από το 1997 σχεδόν διπλασιάστηκαν οι εισαγωγές προϊόντων της ΠΓΔΜ (Πίνακας 2).

Από το 1996 και μετά και η Σερβία αποδεικνύεται ένας σημαντικός εταίρος για τη χώρα, τόσο στον τομέα των εξαγωγών όσο και των εισαγωγών.

2.3.2. Επενδύσεις

Μεγάλος αριθμός ελληνικών επιχειρήσεων επέκτειναν τις δραστηριότητές τους στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων είτε πραγματοποιώντας άμεσες ξένες επενδύσεις είτε μέσα από τη συμμετοχή τους σε μεγάλα έργα υποδομής. Πρόκειται κυρίως για επιχειρήσεις μικρού μεγέθους.

Σε αντίθεση με τις μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις που θεωρούσαν τα βαλκάνια μια μικρή και «επικίνδυνη» αγορά, η Ελληνικές εταιρίες, τόλμησαν πρώτες να αναπτύξουν δραστηριότητες και να εκμεταλλευθούν τα πλεονεκτήματα που τους πρόσφερε αυτή η αγορά (Bitzenis, 2011). Πριν το 1989, με εξαίρεση το εμπόριο

καπνού και τη ναυτιλία , υπήρχαν λιγότερες από 10 Ελληνικές εταιρίες στο εξωτερικό. Το πρόσφατο φαινόμενο εξάπλωσης των Ελληνικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό , είναι αποτέλεσμα της αυξανόμενης σημασίας των ΑΞΕ στην παγκόσμια οικονομία. Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο των Ελληνικών ΑΞΕ είναι πως επικεντρώνεται στα Βαλκάνια ,λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας. Η νέα αγορά των Βαλκανίων βρίσκεται πολύ κοντά στην Ελλάδα γεγονός που προσδίδει στις ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται εκεί ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις ανταγωνιστικές επιχειρήσεις που προέρχονται από άλλες αναπτυγμένες χώρες (Bitzenis, Vlachos 2011: 2-3). Στην αγορά των Βαλκανίων απουσιάζει ο εγχώριος ανταγωνισμός. Άλλοι παράγοντες που παίζουν σημαντικό ρόλο , είναι η ανάγκη εξεύρεσης νέων αγορών, το χαμηλό εργατικό κόστος, η απουσία επενδυτικού ενδιαφέροντος των αναπτυγμένων χωρών για συγκεκριμένες περιοχές, η ευνοϊκή φορολογία για τις επενδύσεις (Bitzenis, Vlachos 2011: 5).

Οι ελληνικές επενδύσεις στα βαλκάνια πραγματοποιήθηκαν σε τρεις φάσεις. Η πρώτη φάση στις αρχές της δεκαετίας του 1990 μικρής κλίμακας μεταφορά κεφαλαίου σε είδη τροφίμων και ρουχισμού δεν ήταν τόσο προσοδοφόρα κυρίως λόγω των δυσκολιών που αντιμετώπιζαν τα κράτη της περιοχής κατά τη μετάβασή τους στην ανοιχτή οικονομία. Υπήρξε μια γενική ευφορία που προκύπτει από την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και την ανάλογη ανάγκη για αγαθά και υπηρεσίες στις χώρες που υποδεικνύουν το γρήγορο και εύκολο κέρδος. Αυτή η ευφορία ενθαρρύνει τους Έλληνες επιχειρηματίες να ενεργήσουν βιαστικά και χωρίς προηγούμενη και λεπτομερή έρευνα της αγοράς. Στη δεύτερη φάση στα μέσα της δεκαετίας του '90 κυριάρχησε η σταδιακή εξάπλωση των ελληνικών τραπεζών στην περιοχή, την οποία ακολούθησαν και αρκετές μεγάλες επιχειρήσεις, κατόπιν ενδελεχούς έρευνας της αγοράς και συμμετέχοντας σε κοινοπραξίες με τοπικές εταιρίες. Στην τρίτη φάση που ξεκίνησε το 1998 οι εταιρίες δραστηριοποιούνται πλέον σε περισσότερες αγορές στην περιοχή δημιουργώντας δίκτυα εγκαταστάσεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι αυτό του ΟΤΕ, της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας, της Άλφα τράπεζας, της ΔΕΛΤΑ ΑΕ, της 3Ε και της Μιχαηλίδης μεταξύ άλλων (Tsardanidis 2001: 310).

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις της Ελλάδας στις χώρες των Βαλκανίων, 1999-2000
(\$M)

	1990-2000 (ετήσιος μέσος όρος)
ΑΛΒΑΝΙΑ	53
ΠΓΔΜ	51
ΣΕΡΒΙΑ	254
ΚΡΟΑΤΙΑ	447
ΒΟΣΝΙΑ	35

Πηγή: World Investment Report 2010, United Nations Conference on Trade and Development

2.3.3. Το Ελληνικό Σχέδιο για την Οικονομική Ανασυγκρότηση των Βαλκανίων (ΕΣΟΑΒ)

Η Ελλάδα είχε κάθε λόγο να επιθυμεί τη συμμετοχή της στην οικονομική ανασυγκρότηση των Βαλκανίων, εφόσον αυτό θα συνεπαγόταν μείωση των εθνικών και πολιτικών εντάσεων στην περιοχή, συμμετοχή των ελληνικών επιχειρήσεων στην αναπτυξιακή προσπάθεια των βαλκανικών κρατών, αναστροφή του ρεύματος μετανάστευσης και παράνομης διακίνησης ανθρώπων. Επρόκειτο δηλαδή για ένα μέσο «δημόσιας διπλωματίας» που θα αναβάθμιζε διεθνώς το κύρος της Ελλάδας (Τσαρδανίδης, Χουλιάρης 2005: 38).

Η Ελλάδα, εκτός από τη συνεργασία με μεμονωμένες χώρες σε διεθνές επίπεδο, αποφάσισε να εμβαθύνει στην περιφερειακή αναπτυξιακή πολιτική για τα Βαλκάνια καταρτίζοντας, το Ελληνικό Σχέδιο για την Οικονομική Ανασυγκρότηση των

Βαλκανίων (ΕΣΟΑΒ) για την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας σε έξι αρχικά και στη συνέχεια σε οκτώ¹⁰ βαλκανικές χώρες. Επρόκειτο ένα «διμερές» πρόγραμμα παροχής εθνικής αναπτυξιακής βοήθειας σε περιφερειακή εμβέλεια στην περιοχή και μάλιστα από μια μικρή χώρα χωρίς ιδιαίτερη εμπειρία και τεχνογνωσία σε θέματα αναπτυξιακής βοήθειας¹¹, υιοθετώντας για πρώτη φορά μια προσέγγιση διαβαλκανικής συνεργασίας. Προωθείται η πραγματοποίηση μεγάλων έργων υποδομής, η ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και η συνεργασία μεταξύ των βαλκανικών χωρών για τη σταθεροποίηση και ανασυγκρότησή τους, αλλά ταυτόχρονα με έμμεση απώτερη στόχευση την ένταξη των ληπτριών χωρών στην ΕΕ. Το ΕΣΟΑΒ (Υπουργείο Εξωτερικών, 2016b) είχε αρχικά πενταετή ορίζοντα (2002-2006) και συνολικό ύψος 550 εκατ. Ευρώ (Ν. 2996/2002), παρατάθηκε έως το 2011 και στη συνέχεια έως το 2020 (Ν. 4033/2011).

Από το συνολικό ποσό των 550 εκατ. ευρώ, το 79% δηλαδή 421 εκατ. ευρώ προορίζονται για δημόσιες επενδύσεις και μεγάλα έργα στις χώρες αυτές, αλλά μέχρι το 2014 μόλις το 37,3 % του προϋπολογισμού (157 εκατ. ευρώ) γι' αυτά τα έργα έχει αξιοποιηθεί και έχουν εγκριθεί μόλις 11 μεγάλα έργα. Το 20% (106 εκατ. ευρώ) διατίθενται για ιδιωτικές επενδύσεις από το οποίο μόνο το 39,7 % έχει απορροφηθεί μέχρι το 2014, ενώ μόλις 1% (5 εκατ. ευρώ) προορίζεται για μικρού μεγέθους έργα όπου η απορρόφηση αγγίζει το 39,6% (Panagiotou, Valvis 2014: 59-63).

Το διαθέσιμο ποσό κατανέμεται ως εξής:

Αλβανία	49.890.000
Βοσνία και Ερζεγοβίνη	19.530.000
Βουλγαρία	54.290.000
Μαυροβούνιο	17.500.000
ΠΓΔΜ	74.840.000
Ρουμανία	70.430.000
Σερβία	232.500.000
Κοσσυφοπέδιο	15.000.000
Σύνολο	533.980.000

Πηγή: Υπουργείο Εξωτερικών, 2016b

¹⁰ Ακολούθησε η διάλυση της Ομόσπονδης Δημοκρατίας Σερβίας και Μαυροβουνίου το 2006 με τη μονομερή ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσσυφοπεδίου να έπεται το 2008.

¹¹ Από το 1999 η Ελλάδα συμμετέχει στην Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας (DAC) του ΟΟΣΑ (Υπουργείο Εξωτερικών, 2017a)..

Το ΕΣΟΑΒ απέχει αρκετά από την πραγματοποίηση των στόχων του με τη μεγαλύτερη υστέρηση στην απορρόφηση και υλοποίηση να παρατηρείται στα μεγάλα έργα δημοσίων επενδύσεων για τα οποία έχει διατεθεί και το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού. Οι καθυστερήσεις και τα προβλήματα εφαρμογής οφείλονται και στην Ελλάδα, αλλά και στις λήπτριες χώρες. Στις τελευταίες κυριαρχούν τα γραφειοκρατικά εμπόδια, οι διοικητικές ανεπάρκειες και τα εσωτερικά πολιτικά προβλήματα, ενώ απουσιάζουν και οι τεχνικές γνώσεις ώστε να αξιοποιήσουν πλήρως τις επενδυτικές ευκαιρίες. Η Ελλάδα από την άλλη εκτός από τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και το έλλειμμα συντονισμού των δύο συναρμόδιων Υπουργείων (Υπουργείο Οικονομίας και Υπουργείο Εξωτερικών), πλέον αντιμετωπίζει δυσκολίες χρηματοδότησης του προγράμματος. Το 2013 αποφασίστηκε ότι όποιο πρόγραμμα εγκρίθηκε, αλλά δεν ξεκίνησε ακόμα θα ακυρωθεί (Panagiotou, Valvis 2014: 64-65). Είναι φανερό ότι η αναπτυξιακή βοήθεια δεν αποτελεί πλέον προτεραιότητα για την Ελλάδα, γεγονός που δε συνάδει με τους αρχικούς αισιόδοξους στόχους του προγράμματος και λειτουργεί αρνητικά ως προς την αξιοπιστία της Ελλάδας στην περιοχή.

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ (2008-2017)

1. Οι διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων σε πολιτικό επίπεδο

1.1. Διμερείς σχέσεις Ελλάδας-ΠΓΔΜ

Η διαμάχη της Ελλάδας με την ΠΓΔΜ για την ονομασία της τελευταίας, έχει διέλθει μέχρι τώρα από πολλές φάσεις χωρίς να έχει βρεθεί κάποια κοινώς αποδεκτή λύση. Η μόνη θετική εξέλιξη ήταν η Ενδιάμεση Συμφωνία το 1995 που εξομάλυνε αρκετά τις σχέσεις των δύο χωρών. Αλλά και μετά την υπογραφή της Ενδιάμεσης Συμφωνίας οι πολιτικές σχέσεις των δύο χωρών ήταν τεταμένες. Χαρακτηριστικά από το 1995 οι εκάστοτε κυβερνήσεις της ΠΓΔΜ προκαλούσαν με προπαγάνδα στο εξωτερικό, παραβιάζοντας την ενδιάμεση συμφωνία (άρθρο 7), όπως μετονομασίες δρόμων με ιστορικά ονόματα της Αρχαίας Μακεδονίας και ο σφετερισμός του συμβόλου της Βεργίνας (Ελευθεριάδης, 2007), ενώ οι προκλήσεις συνεχίζονται μέχρι σήμερα (Υπουργείο Εξωτερικών, 2017b). Η Συμφωνία αυτή περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την υποχρέωση της Ελλάδας να μην εναντιώνεται στην εισδοχή της ΠΓΔΜ στους Διεθνείς Οργανισμούς, στους οποίους η Ελλάδα είναι μέλος (Ντόκος 2016: 183).

Η Ελλάδα έκανε αυτό ακριβώς, δηλαδή άσκησε βέτο στη συμμετοχή της ΠΓΔΜ στη Σύνοδο Κορυφής του NATO στο Βουκουρέστι το 2008. Η κυβέρνηση Γκρούεφσκι άσκησε προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης το 2008 προκειμένου να αναγνωριστεί ότι η Ελλάδα παραβίασε, με τη στάση της στο Βουκουρέστι, την υποχρέωσή της να μην εναντιωθεί σε εισδοχή της ΠΓΔΜ στο NATO, ζητώντας να μην επαναληφθεί η συμπεριφορά αυτή στο μέλλον και να ισχύσει το ίδιο και με την ΕΕ.

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης το 2011¹², έκρινε ότι η Ελλάδα παραβιάζει το άρθρο 11 της συμφωνίας του ΟΗΕ για την επίλυση του ζητήματος της ονομασίας.

¹² Η απόφαση της 5^{ης} Δεκεμβρίου 2011 του ΔΔΧ: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/142/142-20111205-JUD-01-00-EN.pdf>.

Σύμφωνα με το δικαστήριο, «κανένα μέρος αυτής της συμφωνίας δεν πρέπει να εμποδίσει την προσχώρηση σε άλλα μέρη σε διεθνείς οργανισμούς». Το ΝΑΤΟ στη συνέχεια έστειλε ένα μήνυμα με αποδέκτες αφενός την ΠΓΔΜ και αφετέρου το Δικαστήριο της Χάγης. Στην ΠΓΔΜ επανέλαβε την ομόφωνη απόφαση του Βουκουρεστίου, ότι δηλαδή θα προσκληθεί για ένταξη στο ΝΑΤΟ αφού διευθετηθεί το ζήτημα της ονομασίας, ενώ έμμεσα το μήνυμα αναφέρεται και στην απόφαση του Δικαστηρίου, επειδή θεωρήθηκε ότι αναμείχθηκε σε μια υπόθεση αμιγώς πολιτική που αφορούσε σε εσωτερικές διαδικασίες μιας Συμμαχίας όπως το ΝΑΤΟ (Ντόκος 2016: 183-184).

Εάν το άρθρο 11 ιδωθεί αποκομμένο από το κείμενο της Συμφωνίας, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η ΠΓΔΜ είχε ορθή επιχειρηματολογία. Όμως υπάρχει και το θέμα της μη τηρήσεως της συμφωνίας και από πλευράς ΠΓΔΜ, η οποία έχει υιοθετήσει μια προκλητική στάση που δεν επιτρέπει τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον την ειρηνική διευθέτηση του ζητήματος.

Αποτελεί σημαντική εξέλιξη το γεγονός ότι είκοσι χρόνια μετά από την Ενδιάμεση Συμφωνία και για πρώτη φορά, η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε να συνάψει με την ΠΓΔΜ έπειτα από πρωτοβουλία του Υπουργού Εξωτερικών Νίκου Κοτζιά, Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (ΜΟΕ) κυρίως σε τομείς χαμηλής πολιτικής έτσι ώστε να δημιουργηθεί μια στέρεη βάση πάνω στην οποία θα συζητηθούν αργότερα τα σχετικά με το ζήτημα της ονομασίας. Ο κατάλογος των 11 ΜΟΕ που συμφωνήθηκαν περιλαμβάνει τις πολιτικές και ευρωπαϊκές υποθέσεις, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό, το εμπόριο και την οικονομική συνεργασία, τη συνδεσιμότητα, τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις και συνεργασία σε άλλους τομείς όπως αυτός της υγείας (Αθανασόπουλος, 2015α).

Λόγω της οικονομικής κρίσης, αλλά και της απουσίας πολιτικής συνεννόησης στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την αδιαλλαξία της ΠΓΔΜ¹³ δεν υπάρχει καμία πρόοδος στο ζήτημα της ονομασίας και είναι πολύ πιθανό το θέμα να ανακινηθεί πριν ξεκινήσουν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις για την ένταξη της ΠΓΔΜ στην ΕΕ. Πάντως πάγια θέση της Ελλάδας είναι η εξεύρεση λύσης στο πλαίσιο μιας σύνθετης

¹³ Η εθνικιστική πολιτική Γκρούεφσκι και το μεγαλομανές «Σκόπια 2014» έχουν επιτείνει το αδιέξοδο στις διαπραγματεύσεις και έχουν απομονώσει διεθνώς τη χώρα (Ντόκος 2016: 184).

ονομασίας με γεωγραφικό προσδιορισμό του όρου Μακεδονία, η οποία θα χρησιμοποιείται εντός και εκτός της χώρας (Maksimovic 2016: 10).

Η πρόσφατη κυβερνητική αλλαγή στην ΠΓΔΜ δημιούργησε προσδοκίες στη Ελλάδα για δρομολόγηση του ζητήματος της ονομασίας, καθώς η κυβέρνηση Ζάεφ δείχνει μια πιο μετριοπαθή εικόνα, χωρίς τα εθνικιστικά χαρακτηριστικά της προηγούμενης. Ωστόσο, η νέα ηγεσία τόνισε ότι η συμφωνία για το όνομα θα τεθεί σε δημοψήφισμα (Τζίμας, 2017), όπως ακριβώς υποστήριζε και η προηγούμενη κυβέρνηση κάτι που μειώνει τις ελπίδες για συμβιβαστική λύση, αν υπερισχύσουν οι εθνικιστικές θέσεις στο δημοψήφισμα (Ελλης, 2017).

1.2. Διμερείς σχέσεις με Αλβανία

Ένα πεδίο σύγκρουσης με την Αλβανία αποτελεί η συμφωνία καθορισμού ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας-Αλβανίας που υπογράφηκε τον Απρίλιο του 2009 εφαρμόζοντας το διεθνές δίκαιο και ειδικότερα την αρχή της μέσης απόστασης, αλλά το Αλβανικό Συνταγματικό δικαστήριο την απέρριψε τον Ιανουάριο του 2010 με το επιχείρημα ότι παραβιάζει την εδαφική ακεραιότητα της Αλβανίας. Μάλιστα ο Εισαγγελέας της Αλβανίας ξεκίνησε ποινική έρευνα τον Ιούνιο του 2014 σχετικά με την υπογραφή αυτής της διμερούς συνθήκης. Η υπόθεση από το Μάρτιο του 2016 έχει τεθεί στο αρχείο. Η Ελλάδα διεμήνυσε στην Αλβανία ότι οι διαπραγματεύσεις ένταξης της στην ΕΕ δε θα ξεκινήσουν εάν δεν τεθεί σε ισχύ η συμφωνία του 2009¹⁴ για τα σύνορα του Ιονίου Πελάγους και επιπλέον ζητά να προχωρήσει η κατασκευή ελληνικών στρατιωτικών νεκροταφείων για τους έλληνες πεσόντες του '40 (Μπάρκας, 2017). Η Αλβανία θεωρεί ότι η Ελλάδα την εκβιάζει, εξαρτώντας την έναρξη των διαπραγματεύσεων προσχώρησής της στην ΕΕ από την θέση σε ισχύ της ως άνω συμφωνίας¹⁵.

Το 2014 υπήρξε μια μικρή πρόοδος στις διμερείς σχέσεις με την Αλβανία. Επί Ελληνικής προεδρίας την ίδια χρονιά η Αλβανία απέκτησε το καθεστώς της

¹⁴ Την οποία ωστόσο η ελληνική πλευρά δεν επικύρωσε στη Βουλή (Μπάρκας, 2017).

¹⁵ Η Αλβανία έλαβε υποψηφιότητα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Ιούνιο του 2014, αλλά ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Βενιζέλος δήλωσε ότι «το καθεστώς υποψηφίας χώρας και η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων δεν είναι το ίδιο πράγμα. Η διαδικασία διαπραγμάτευσης θα μπορούσε να ξεκινήσει μόνο μετά την εφαρμογή της συμφωνίας περί συνόρων του Ιονίου Πελάγους» (Ελλης, 2014).

υποψήφιας χώρας προς ένταξη στην ΕΕ. Επίσης υπήρξε και συμφωνία για τη χρήση των ελληνικών τοπωνυμίων στα αλβανικά διαβατήρια και πιστοποιητικά (Ντόκος 2016: 185), που αποσαφηνίζει τυχόν παρανοήσεις σχετικά με τα χερσαία σύνορα των δύο χωρών. Επίσης σημαντική ήταν η διακρατική συμφωνία (Naftemporiki, 2013) Ελλάδας - Ιταλίας - Αλβανίας, η οποία υπεγράφη το 2013 στην Αθήνα, για την κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου Trans Adriatic Pipeline (TAP) που θα συνδέει τη βορειοανατολική Ελλάδα με τη νότια Ιταλία μέσω Αλβανίας, εκφράζοντας την πρόθεσή τους να συνεργασθούν. Ωστόσο τα πιο σημαντικά ζητήματα είναι ακόμα σε εκκρεμότητα.

Πρωταρχικό μέλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, σε σχέση με την Αλβανία, υπήρξε ανέκαθεν η παρακολούθηση της κατάστασης όλων των μελών της ελληνικής μειονότητας¹⁶ σε ολόκληρη την χώρα και όχι αποκλειστικώς και μόνον στις περιοχές που, αυθαιρέτως, αναγνωρίζονται από το αλβανικό κράτος ως «μειονοτικές». Ο πλήρης σεβασμός των δικαιωμάτων της μειονότητας και η υλοποίηση των συναφών δεσμεύσεων και υποχρεώσεων της αλβανικής πλευράς συνιστά ταυτόχρονα και κριτήριο για τη συμμόρφωση της με τις απαιτήσεις της ευρωπαϊκής της πορείας. Η ελληνική πλευρά εγείρει σταθερά τόσο διμερώς, όσο και στο πλαίσιο της Ε.Ε, του ΟΑΣΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης τα θέματα της ελληνικής μειονότητας. Ως αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών, ο σεβασμός των μειονοτικών δικαιωμάτων στο σύνολο της αλβανικής επικράτειας περιλαμβάνεται, παγίως, στα κριτήρια που θέτει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τις ετήσιες εκθέσεις προόδου της, για την ενταξιακή πορεία της Αλβανίας (Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.β). Πρόκειται για βασικές και θεμελιώσεις υποχρεώσεις της Αλβανίας έναντι Αλβανών πολιτών-μελών της ελληνικής μειονότητας, που προστατεύονται από το Διεθνές Δίκαιο, τις Διεθνείς Συμβάσεις και το ευρωπαϊκό κεκτημένο.

Το ζήτημα των Τσάμηδων παραμένει εδώ και χρόνια ένα μόνιμο διπλωματικό εμπόδιο στις σχέσεις των δύο χωρών. Η Ελληνική πλευρά υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει πλέον ζήτημα, καθώς το θέμα των Τσάμηδων έχει λυθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Αλβανία από την άλλη, έχει ζητήσει την επιστροφή του Αλβανικού

¹⁶ Η Ελληνική Εθνική Μειονότητα (ΕΕΜ) είναι η μεγαλύτερη αριθμητικά και σημαντικότερη μειονότητα στην Αλβανία. Είναι μειονότητα γηγενής, αναγνωρισμένη από την Αλβανία ως εθνική μειονότητα. Η οργάνωση “ΟΜΟΝΟΙΑ” και το “Κόμμα Ένωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων” (ΚΕΑΔ) εκπροσωπούν, κατά κύριο λόγο, την ΕΕΜ στην Αλβανία (Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.β)

πληθυσμού που εκδιώχθηκε. Επίσης συνδέει το ζήτημα των Τσάμηδων¹⁷ με την άρση του εμπολέμου μεταξύ των δύο χωρών (Liberal, 2016), που υπάρχει από το 1940 και αποτελεί πάγιο αίτημα της Αλβανίας¹⁸. Το θέμα των περιουσιών¹⁹ είναι ένα διαφορετικό ζήτημα, αμιγώς νομικό και η ελληνική πλευρά έχει τονίσει ότι όποιος έχει σχετική απαίτηση από ακίνητη περιουσία μπορεί να προσφύγει στην ελληνική δικαιοσύνη και εφόσον εξαντληθούν τα εσωτερικά ένδικα μέσα να προσφύγει στο ΕΔΔΑ.

Παρ' όλα αυτά η Αλβανία εξασφάλισε τη στήριξη της Ελλάδας για την πλήρη ένταξη στο NATO τον Απρίλη του 2008, με αποτέλεσμα να γίνει πλήρες μέλος το 2009, και για τη Συμφωνία Ένταξης στην ΕΕ, ενώ τα αιτήματα της Ελλάδας δεν είχαν καμία τύχη ως τώρα. Η επίλυση των ανοιχτών ζητημάτων με την Αλβανία θα έχει οφέλη και για τις δύο πλευρές. Για την Αλβανία θα σημάνει διευκόλυνση των διαπραγματεύσεων για την ένταξη στην ΕΕ, ενώ για την Ελλάδα επιστροφή της ως σημαντικού παίκτη στις εξελίξεις της βαλκανικής περιοχής.

Η Αλβανία ψήφισε πρόσφατα νόμο για την προστασία των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων (CNN Greece, 2017a) στη χώρα, ανταποκρινόμενη σε έναν όρο της ΕΕ για την έναρξη των διαπραγματεύσεων ένταξης της Αλβανίας στην ΕΕ. Ωστόσο η οργάνωση των Ελλήνων ΟΜΟΝΟΙΑ επικρίνει το νόμο καθώς θεωρεί ότι συνεπάγεται περιορισμούς σε εκπαιδευτικά, πολιτιστικά και περιουσιακά δικαιώματα, ενώ το ελληνικό ΥΠΕΞ θεωρεί ότι ο νόμος δεν ανταποκρίνεται στα ευρωπαϊκά πρότυπα (Υπουργείο Εξωτερικών, 2017c). Την ίδια στιγμή, η πρόσφατη απόφαση των αλβανικών αρχών (CNN Greece, 2017b) να προχωρήσουν στην κατεδάφιση κατοικιών και καταστημάτων Ελλήνων ομογενών της Χειμάρρας, καταστρατηγεί de facto το νόμο που ψήφισε η χώρα για τις μειονότητες και προκάλεσε την εύλογη αντίδραση του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας (Υπουργείο Εξωτερικών, 2017d).

¹⁷ Παρά το γεγονός ότι όλες οι υποθέσεις σε όλη την Ευρώπη με περιουσίες συνεργατών των Γερμανών και δωσίλογων, έχουν κλείσει οριστικά (Κτιστάκης, 2013)

¹⁸ Πρόκειται για το καθεστώς που επιβλήθηκε από την ελληνική πλευρά με βασιλικό διάταγμα του 1940 στις σχέσεις με την Αλβανία, αμέσως μετά την εισβολή διαμέσου των εδαφών της ιταλικών στρατευμάτων από τις γραμμές των οποίων πολέμησαν και αλβανικά στρατιωτικά τμήματα, αφήνοντας, σύμφωνα πάντα με τους αλβανούς, υπόνοιες πως υποκρύπτει εδαφικές διεκδικήσεις εις βάρος της χώρας τους (Τζίμας, 2013).

¹⁹ Αυτές οι περιουσίες δεν έχουν σχέση με τους Τσάμηδες, άλλα είναι περιουσίες, λίγες τον αριθμό (υπολογίζονται ότι είναι περίπου 200 ακίνητα αξίας -προ κρίσης- περί τα 15 εκ. ευρώ) που ανήκαν σε Αλβανούς πολίτες, που με την κήρυξη του Πολέμου τέθηκαν υπό μεσεγγύηση (Liberal, 2016).

1.3. Διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Κοσόβου

Το Κόσοβο ανακήρυξε την ανεξαρτησία του τον Φεβρουάριο του 2008. Πέντε κράτη μέλη της Ε.Ε., η Κύπρος, η Ελλάδα, η Ρουμανία, η Σλοβακία και η Ισπανία, καθώς και δύο από τις συνορεύουσες χώρες του Κοσόβου, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η Σερβία, δεν έχουν αναγνωρίσει επίσημα το Κόσοβο ως ανεξάρτητη κρατική οντότητα. Οι πρώτες πέντε χώρες εξέφρασαν την ανησυχία τους σχετικά με τη σημασία που η παράτυπη αποδοχή της μονομερούς απόσχισης από μέρος της διεθνούς κοινότητας ενδέχεται να έχει για άλλα κινήματα που προσδοκούν στην μονομερή ανεξαρτητοποίηση περιοχών ανά τον κόσμο και δήλωσαν πως δεν πρόκειται να αναγνωρίσουν το νέο κράτος. Το γεγονός αυτό υπονομεύει την ευρωπαϊκή προοπτική του Κοσόβου και τη δυνατότητα του να καταστεί πλήρες μέλος της διεθνούς κοινότητας. Επιπλέον, η ομόφωνη έγκριση όλων των κρατών μελών της Ε.Ε., είναι απαραίτητη για να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για τη Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης του Κοσόβου με την Ε.Ε., καθώς επίσης και για την κατάργηση του αυστηρού καθεστώτος για τη θεώρηση εισόδου των Κοσοβαρικών διαβατηρίων που περιορίζει σημαντικά τις μετακινήσεις των Κοσοβάρων²⁰ (Κωνσταντινίδης, Αρμακόλας, Maliqi 2015: 30).

Η μονομερής απόφαση του Κοσσυφοπεδίου να κηρύξει την ανεξαρτησία του από τη Σερβία, τον Φεβρουάριο του 2008, δεν αποτέλεσε παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου, απεφάνθη το ΔΔΧ στις 22 Ιουλίου 2010. Η απόφαση εξεδόθη έπειτα από προσφυγή της Σερβίας στη Χάγη²¹. Μία από τις σημαντικότερες εξελίξεις τα τελευταία χρόνια αποτελούν οι Συμφωνίες των Βρυξελλών μεταξύ Κοσόβου και Σερβίας, οι οποίες σηματοδότησαν την απαρχή της εξομάλυνσης των σχέσεών τους (Καθημερινή, 2013) και προώθησαν τη συνεργασία τους σε τομείς όπως η ενέργεια και οι τηλεπικοινωνίες (Καθημερινή, 2015). Οι συμφωνίες των Βρυξελλών ισοδυναμούν με de facto αναγνώριση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου από τη Σερβία, κάτι που η Σερβία αρνούταν μέχρι τώρα. Η ομαλοποίηση των σχέσεων Βελιγραδίου-Πρίστινας

²⁰ Οι Κοσοβάροι είναι οι μοναδικοί κάτοικοι των Βαλκανίων που χρειάζονται βίζα για να ταξιδέψουν στην ΕΕ (Μποζανίνου, 2013).

²¹ Συμβουλευτική γνώμη του ΔΔΧ της 22ας Ιουνίου 2010. Διαθέσιμο στο <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

αποτελούσε όρο, από πλευράς Βρυξελλών, για την προώθηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Σερβίας.

Η Ελλάδα μαζί με τα ανωτέρω τέσσερα κράτη-μέλη της ΕΕ, είναι οι μόνες ευρωπαϊκές χώρες που δεν έχουν αναγνωρίσει ως ανεξάρτητο το κράτος του Κοσόβου (Τζίμας, 2014α). Ο λόγος είναι αφενός ο φόβος δημιουργίας προηγούμενου, σε σχέση με το ψευδοκράτος στην κατεχόμενη Κύπρο, μολονότι από τον ΟΗΕ έχει χαρακτηριστεί ως *Sui Generis*, μοναδική περίπτωση αυτή του Κοσόβου. Το ίδιο και η Ισπανία υπό τον φόβο απόσχισης της Καταλονίας, η Ρουμανία και η Σλοβακία λόγω των συμπαγών ουγγρικών μειονοτήτων. Η Ελλάδα αποδίδει μεγάλη σημασία στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, κάτι που βρίσκεται σε συστοιχία με τη στάση της Ελλάδας απέναντι στα εθνικά της θέματα (Αιγαίο, Κυπριακό). Μία περιοχή που αποσχίστηκε με πόλεμο για να οδεύσει προς τη σταθερότητα και την ειρήνη θα πρέπει να ακολουθεί διεθνώς αποδεκτές λύσεις (Armakolas Karabairis 2011: 114).

Ένας επιπλέον λόγος μη αναγνώρισης του Κοσόβου από την Ελλάδα είναι και παραδοσιακές σχέσεις της τελευταίας με την Σερβία^{22 23}. Η Ελλάδα, παρόλο που δεν έχει αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του Κοσόβου, έχει υπερψηφίσει αιτήματά του για ένταξή σε διεθνείς οικονομικούς και περιφερειακούς οργανισμούς (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, Ευρωπαϊκή Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη κ.α.). Παράλληλα συμμετέχει στη μη στρατιωτική αποστολή της ΕΕ (EULEX) καθώς και στην αποστολή του ΝΑΤΟ (KFOR) στο Κόσοβο (Armakolas Karabairis 2011: 101).

Επιπλέον, το Κόσοβο ήταν εξαρχής αποδέκτης διμερούς αναπτυξιακής βοήθειας από την Ελλάδα μέσω του ΕΣΟΑΒ. Η Ελλάδα δεν έχει εναντιωθεί στη συνομιλία του Κοσόβου με διεθνή όργανα. Τα δύο κράτη συνομιλούν σε θεσμικό επίπεδο, ενώ η συχνή ανταλλαγή επισκέψεων σε υψηλό επίπεδο είναι ενδεικτική του καλού κλίματος που επικρατεί. Η Ελλάδα έχει διπλωματική παρουσία στην Πρίστινα και μάλιστα πρόκειται για την πρώτη διεθνή αποστολή στην περιοχή, ενώ ο πόλεμος ήταν ήδη σε εξέλιξη. Ο λόγος για το Γραφείο Ελληνικής Ανθρωπιστικής Βοήθειας το μετέπειτα Γραφείο Συνδέσμου, στο οποίο αναφέρονται οι ελληνικές αρχές στην Πρίστινα. Η

²² Παρ' όλο που οι Σέρβοι ήταν από τους πρώτους που αναγνώρισαν την ΠΓΔΜ ως ανεξάρτητο κράτος και μάλιστα με το Συνταγματικό της όνομα, ως «Δημοκρατία της Μακεδονίας» (CNN Greece, 2017c).

²³ Κάτι που πιστεύουν οι Αλβανοί Κοσοβάρτοι (Κουγιάννου, 2014).

συνεργασία επεκτείνεται και στο πολιτιστικό επίπεδο, με τον επικεφαλής του Γραφείου Συνδέσμου να αναλαμβάνει επιπροσθέτως και τα καθήκοντα του ευρωπαϊού διαμεσολαβητή για την προστασία της θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στο Κόσοβο (Armakolas Karabairis 2011: 102 επ). Παρ' ότι λοιπόν η Ελλάδα δεν έχει αναγνωρίσει επίσημα το Κόσοβο ως ανεξάρτητο κράτος, είναι φανερό ότι ακολουθεί μια εποικοδομητική πολιτική και σίγουρα δεν επιθυμεί την απομόνωσή του. Η μορφή αυτή συνεργασίας με ένα κράτος που η Ελλάδα δεν έχει αναγνωρίσει, καταδεικνύει έμπρακτα το ενδιαφέρον για τη διατήρηση της σταθερότητας στην περιοχή, αλλά και ότι η αναγνώριση της ανεξαρτησίας του μπορεί να καθυστερήσει, αλλά όχι να αναστραφεί.

Εφόσον το Κόσοβο και η Σερβία εξομαλύνουν σταδιακά τις σχέσεις τους (Καθημερινή, 2015) είναι αδικαιολόγητη η επιμονή της Ελλάδας η μη αναγνώριση μιας νέας πραγματικότητας στα βόρεια σύνορά της. Κάτι που επιτείνει την καχυποψία μερικών εκατομμυρίων Αλβανών και φυσικά συνεπάγεται περιορισμένες εμπορικές σχέσεις με μια αγορά περίπου 2 εκατ. ανθρώπων κοντά στα σύνορά μας. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο δρόμος για το κλείσιμο ενός ακόμη ανοιχτού για την εξωτερική πολιτική θέματος για τη χώρα έχει ανοίξει.

2. Οι επιπτώσεις της κρίσης στις οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Δυτικών Βαλκανίων

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι η κρίση της Ευρωζώνης και η ελληνική κρίση συμπαρέσυραν και τις οικονομίες των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν την κρίση, αρκετά από κράτη των Δυτικών Βαλκανίων είχαν σημειώσει σημαντική πρόοδο ως προς την ανάπτυξη, τη μακροοικονομική σταθερότητα, τις εισροές ΑΞΕ και είχαν ήδη δρομολογήσει την επιθυμητή μετάβαση των οικονομιών τους, προκειμένου να επιτύχουν τη σύγκλιση με τα κριτήρια της ΕΕ.

Για τις περισσότερες χώρες της περιοχής, η τετραετία 2003-2007 ήταν η πιο δυνατή περίοδος για τις οικονομίες τους καθώς σημείωσαν ετήσια αύξηση ΑΕΠ της τάξης του 6% κατά μέσο όρο, ενώ την ίδια περίοδο υποδέχθηκαν πολλές ΑΞΕ. Κατά την περίοδο 2008-2011 οι οικονομίες της περιοχής είχαν αποδυναμωθεί σε μεγάλο βαθμό, ενώ στο τέλος του 2011 άρχισαν να σταθεροποιούνται. Οι συνέπειες όμως της

ελληνικής κρίσης επηρέασαν σημαντικά τις οικονομίες τις περιοχής λόγω της στενής διασύνδεσης των οικονομιών (Panagiotou, 2012: 2,8).

Τα πιο πιθανά κανάλια μετάδοσης της ελληνικής κρίσης είναι το εμπόριο, οι ΑΞΕ, τα εμβάσματα και το τραπεζικό σύστημα. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος ύφεσης καθώς η ύφεση στην Ελλάδα οδηγεί σε ύφεση και τα Βαλκάνια, η οποία ανατροφοδοτεί με τη σειρά της την ελληνική, λόγω της διασύνδεσης των οικονομιών (Panagiotou, 2012: 2,8).

2.1. Εμπόριο

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΠΡΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ (2003-2009) \$M

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ΑΛΒΑΝΙΑ	358,308	415,180	431,980	469,938	620,766	805,657	717,010
ΠΓΔΜ	363,953	382,576	406,115	469,461	534,455	671,468	566,962
ΣΕΡΒΙΑ	241,935	259,452	239,521	256,512	394,363	439,689	339,805
ΚΡΟΑΤΙΑ	47,705	51,574	43,295	105,330	157,517	284,739	76,368
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	-	-	-	77,848	64,131	248,263	98,700
ΒΟΣΝΙΑ	18,815	25,047	26,401	23,027	36,122	63,112	107,695

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, www.worldbank.org

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΠΡΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ (2010-2015) \$M

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ΑΛΒΑΝΙΑ	607,743	589,742	533,288	456,009	546,810	386,551
ΠΓΔΜ	519,200	786,988	1,063,625	988,100	939,803	650,813
ΣΕΡΒΙΑ	309,350	391,380	394,920	365,120	310,279	264,363
ΚΡΟΑΤΙΑ	89,331	93,728	50,872	71,922	93,247	88,375
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	170,200	225,272	209,815	214,720	215,608	130,427
ΒΟΣΝΙΑ	99,929	120,576	105,725	103,537	96,149	77,300

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, www.worldbank.org

Στην Κροατία και τη Βοσνία οι εξαγωγές είναι μικρότερες σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη, αλλά όχι αμελητέες. Οι εξαγωγές στη Σερβία κινούνται σε σχετικά σταθερό επίπεδο και είναι η Τρίτη αγορά των Δυτικών Βαλκανίων για τα ελληνικά προϊόντα. Η Αλβανία είναι η πρώτη αγορά για τα ελληνικά προϊόντα, αλλά το 2015 οι εξαγωγές στη γείτονα χώρα μειώθηκαν στο μισό (386,551\$M) σε σχέση με το 2010 (Πίνακας 2), και επέστρεψαν στα επίπεδα του 2003, ενώ αντίθετα το προηγούμενο διάστημα (το 2009 σε σχέση με το 2003) είχαν διπλασιαστεί (Πίνακας 1) . Με την ΠΓΔΜ η Ελλάδα το 2012 μεσούσης της κρίσης διπλασίασε τις εξαγωγές της σε σχέση με το 2010 αγγίζοντας τα 1,063,525 \$M. Στη συνέχεια οι εξαγωγές σημείωσαν πτώση ειδικά το 2015, ωστόσο έχουν αυξηθεί από την αρχή της κρίσης. Πριν την κρίση ακολουθούσαν διαρκώς αυξητική πορεία και το 2009 διπλασιάστηκαν σε σχέση με το 2003. Οι εξαγωγές προς τις υπόλοιπες χώρες δεν έχουν πληγεί ιδιαίτερα κατά την κρίση (Πίνακας 2), αλλά δεν ακολουθούν τους ρυθμούς του προηγούμενου διαστήματος (Πίνακας 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ (2003-2009) \$M

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ΑΛΒΑΝΙΑ	19,182	23,089	24,444	41,541	93,275	133,247	101,242
ΠΓΔΜ	106,562	151,018	247,099	290,097	410,150	523,725	296,768
ΣΕΡΒΙΑ	111,342	163,055	165,003	164,914	192,113	223,051	143,417
ΚΡΟΑΤΙΑ	82,920	86,857	82,136	26,695	22,914	34,974	59,295
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	-	-	-	76,541	67,182	96,407	52,394
ΒΟΣΝΙΑ	27,645	7,774	9,549	10,518	8,243	17,053	11,156

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, www.worldbank.org

Η Ελλάδα αυξάνει συνεχώς τις εισαγωγές της από Αλβανία και ΠΓΔΜ, με αποκορύφωμα το 2008 που σχεδόν πενταπλασιάζονται σε σχέση με το 2003. Την επόμενη χρονιά, μειώνονται οι εισαγωγές από όλες σχεδόν τις χώρες, με εξαίρεση την Κροατία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ (2010-2015) \$Μ

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ΑΛΒΑΝΙΑ	129,012	107,006	105,540	85,760	119,534	110,624
ΠΓΔΜ	260,595	233,214	219,002	204,253	260,244	254,020
ΣΕΡΒΙΑ	207,287	254,214	165,113	235,088	204,384	176,840
ΚΡΟΑΤΙΑ	79,286	67,226	103,070	113,884	139,538	96,754
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	77,960	75,132	65,665	19,613	55,534	11,577
ΒΟΣΝΙΑ	9,136	11,127	10,011	74,813	14,739	11,789

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, www.worldbank.org

Οι εισαγωγές από την Αλβανία και την ΠΓΔΜ κυμαίνονται σε σταθερά επίπεδα από το 2010 έως το 2015 με μικρή πτώση τα έτη 2012 και 2013. Παρατηρείται μικρή μείωση των εισαγωγών από τη Σερβία το 2015 σε σχέση με το 2010. Εντυπωσιακή είναι η μείωση των εισαγωγών από το Μαυροβούνιο (11,577 το 2015 σε σχέση με 77,960 το 2010). Οι εισαγωγές από τη Βοσνία είναι αμελητέες.

2.2. Επενδύσεις

Η περίοδος λίγο πριν την κρίση (2001-2007)

Ροές ελληνικών ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια (\$ Μ)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ΑΛΒΑΝΙΑ²⁴	50,5	0,5	35	6	4	86	129
ΠΓΔΜ	67	45	10	-45	-5	1	27
ΣΕΡΒΙΑ	1	12	72	53	227	842	337
ΚΡΟΑΤΙΑ	0,2	0	0,2	0	1,11	1,1	-3
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	-	-	-	-	-	1	20
ΒΟΣΝΙΑ	-	-	-	-	9,7	0	0

Πηγή: www.unctad.org

Και πριν την κρίση παρατηρείται μειωμένη ροή ελληνικών ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια στην περίπτωση της Αλβανίας και της ΠΓΔΜ. Ωστόσο στην Αλβανία

²⁴ Τα στοιχεία για τις ροές ΑΞΕ στην Αλβανία κατά τα έτη 2001 και 2002 είναι διαθέσιμα στο www.oecd.gr

αυξάνονται οι ροές ΑΞΕ κατά τα έτη 2006 και 2007. Στη Σερβία αντίθετα οι ροές ΑΞΕ αυξάνονται εντυπωσιακά κατά τα έτη 2005-2007 (ιδιαίτερα το 2006 ανήλθαν σε 842 \$M). Οι ΑΞΕ στο Μαυροβούνιο και τη Βοσνία είναι σχεδόν αμελητέες.

Απόθεμα ελληνικών ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια (\$M)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ΑΛΒΑΝΙΑ	95	149	263	238	336	513	650
ΠΓΔΜ	142	212	345	506	322	483	623
ΣΕΡΒΙΑ	179	267	428	514	778	1.759	2.423
ΚΡΟΑΤΙΑ	-	-	-	-	-	-	-
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	-	-	-	-	-	-	-
ΒΟΣΝΙΑ	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: *www.unctad.org*

Τα αποθέματα ΑΞΕ πριν την κρίση αυξάνονται σταθερά στην Αλβανία και την ΠΓΔΜ, αλλά στη Σερβία αυξάνονται εντυπωσιακά κατά τα έτη 2006-2007 (από 179 το 2001 ανήλθαν σε 1.759 το 2006 και 2.423 το 2007). Για τις υπόλοιπες χώρες δε βρέθηκαν τιμές.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης (2008-2013)

Ροές ελληνικών ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια (\$M)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΑΛΒΑΝΙΑ	64	187	73	19	15	-
ΠΓΔΜ	-17	-19	11	27	34	-
ΣΕΡΒΙΑ	49	66	34	14	-378	-
ΚΡΟΑΤΙΑ	-8	10	0,1	0	-10	-
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	9	8	37	2	1	-
ΒΟΣΝΙΑ²⁵	0,2	1	0,1	0,1	0	0

Πηγή: *www.unctad.org*

Οι ροές ΑΞΕ μειώθηκαν δραματικά προς όλες τις χώρες αλλά στη Σερβία παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αφού ειδικά το 2012 έγινε αποεπένδυση κατά 378 \$M.

²⁵ Τα στοιχεία για τις ροές ΑΞΕ στη Βοσνία κατά τα έτη 2008-2011 είναι διαθέσιμα στο *www.oecd.gr*

Απόθεμα ελληνικών ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια (\$M)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΑΛΒΑΝΙΑ	678	504	551	521	686	-
ΠΓΔΜ	600	528	514	482	453	-
ΣΕΡΒΙΑ	2.452	2.723	2.841	2.359	1.974	-
ΚΡΟΑΤΙΑ	-	55	-	-	-	-
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ	-	73	-	-	-	-
ΒΟΣΝΙΑ	-	9	-	-	-	-

Πηγή: *www.unctad.org*

Το απόθεμα των ελληνικών ΑΞΕ κατά τη διάρκεια της κρίσης δεν παρουσιάζει διαφορές στην Αλβανία σε σχέση με την αρχή της κρίσης, ενώ στην ΠΓΔΜ παρουσιάζει ελαφρά μείωση και στη Σερβία λίγο μεγαλύτερη μείωση (1.974 \$M το 2012 σε σχέση με 2.452 \$M το 2008).

2.3. Τραπεζικός τομέας

Ίσως το σημαντικότερο κανάλι μετάδοσης της κρίσης υπήρξε το τραπεζικό σύστημα. Οι ελληνικές τράπεζες είχαν επενδύσει σημαντικά κεφάλαια από τη δεκαετία του '90 και μετά, εξαγοράζοντας τοπικές τράπεζες και επενδύοντας σε τομείς υψηλής ανάπτυξης όπως τα καταναλωτικά και τα στεγαστικά δάνεια. Επτά²⁶ μεγάλες ελληνικές τράπεζες δημιούργησαν ένα δίκτυο περίπου 20 θυγατρικών στην περιοχή με περίπου 1.900 υποκαταστήματα που απασχολούσαν σχεδόν 23.500 υπαλλήλους. Μέχρι το 2008 οι ελληνικές τράπεζες είχαν συγκεντρώσει περίπου 30% των συνολικών τραπεζικών διαθεσίμων στην ΠΓΔΜ, 25% στην Αλβανία και 15% στη Σερβία (όπου 1 στις 10 τράπεζες είναι ελληνική) (Panagiotou 2012: 10).

Το βασικό σκεπτικό της επέκτασης ήταν ότι οι χώρες των Βαλκανίων με την προσχώρησή τους στο μοντέλο της ελεύθερης αγοράς²⁷ θα γνώριζαν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης όταν θα έφταναν στο επιθυμητό επίπεδο ωρίμανσης και οι επενδύσεις σ' αυτές τις χώρες θα απέφεραν μεγάλα κέρδη (Παπαδογιάννης, 2014).

²⁶ Μεταξύ των οποίων και η Εθνική Τράπεζα, η Eurobank, η Τράπεζα Πειραιώς και η ALPHA BANK.

²⁷ Το πρώτο ιδιωτικό τραπεζικό ίδρυμα που παρουσιάστηκε στην Αλβανία ήταν η Tirana Bank, θυγατρική της Τράπεζας Πειραιώς, τον Σεπτέμβριο του 1996 (Μαλλιάρια, 1999).

Με το ξέσπασμα της κρίσης οι ελληνικές τράπεζες μείωσαν την πιστωτική τους επέκταση στην περιοχή ως αποτέλεσμα της χρηματοδότησης και των πιέσεων ρευστότητας που ασκήθηκαν στις μητρικές τράπεζες στην Ελλάδα. Οι θυγατρικές τράπεζες στα Δυτικά Βαλκάνια δεν έλαβαν μέρος από την ανακεφαλαίωση των 28 δις ευρώ που έγινε το 2009 προς τις μητρικές καθώς τα χρήματα αυτά προορίζονταν μόνο για εσωτερικό δανεισμό (Bastian 2009:4).

Ο περιορισμός της ρευστότητας στις θυγατρικές στα βαλκάνια δημιούργησε προβλήματα όχι μόνο στον τραπεζικό τομέα αλλά και στις τοπικές οικονομίες, καθώς τα συστήματα αυτών των χωρών στηρίζονται περισσότερο στις τράπεζες για το δανεισμό. Η συρρίκνωση του δανειακού χαρτοφυλακίου των ελληνικών τραπεζών σε γειτονικές χώρες θα αφήσει περισσότερες από 8.000 ελληνικές επιχειρήσεις που επενδύουν στην περιοχή χωρίς το επίπεδο των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών που αναμένουν από τα μητρικά ιδρύματα στην Αθήνα (Bastian 2009:4). Η ελληνική οικονομική επιρροή στην περιοχή των Βαλκανίων έχει μειωθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια, καθώς η κρίση αναγκάζει τις ελληνικές επιχειρήσεις να αναδιπλωθούν προκειμένου να διασώσουν τις βασικές τους μονάδες στην Ελλάδα. (Panagiotou, 2014: 44).

Η υλοποίηση των σχεδίων αναδιάρθρωσης δεν ήταν πρωτοβουλία των διοικήσεων των τραπεζών, αλλά τελεί υπό την εποπτεία της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού της ΕΕ και είναι απολύτως δεσμευτική για τις διοικήσεις. Η εποχή της επέκτασης των τραπεζών στο εξωτερικό έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί, καθώς τα κεφάλαια που δαπανήθηκαν δεν αποφέρουν πλέον τις αναμενόμενες αποδόσεις (Παπαδογιάννης, 2014).

Τα νέα πλάνα αναδιάρθρωσης που έχουν συμφωνήσει το 2015 οι διοικήσεις της Εθνικής Τράπεζας και της Τράπεζας Πειραιώς προβλέπουν απόσυρση από το σύνολο σχεδόν των διεθνών τους δραστηριοτήτων, λόγω της κρατικής ενίσχυσης που έλαβαν. Μέχρι τα μέσα του 2018 η Εθνική Τράπεζα θα πρέπει να έχει αποχωρήσει από τα Βαλκάνια (Σερβία, Αλβανία, ΠΓΔΜ), ενώ το ίδιο θα πράξει και η Τράπεζα Πειραιώς σε Σερβία και Αλβανία (Κίτσιος, 2017). Αντίθετα η Eurobank παρουσιάζει κερδοφορία στο εξωτερικό και μπορεί να διατηρήσει την παρουσία της στα Βαλκάνια, καθώς έχει μικρή εξάρτηση από το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής

Σταθερότητας (ΤΧΣ) και σημαντική συμμετοχή ιδιωτών επενδυτών στις αυξήσεις κεφαλαίου (Μαριόλης, 2016).

2.4. Εμβάσματα

Μία ακόμη συνέπεια της ελληνικής κρίσης συνδέεται με τη μείωση των εμβασμάτων, καθώς οι μετανάστες εργαζόμενοι δε μπορούσαν να μείνουν στην Ελλάδα χωρίς δουλειά και αρκετοί αναγκάστηκαν να επαναπατριστούν. Αυτή η αρνητική εξέλιξη είχε πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στις οικονομίες αυτών των χωρών. Οι χώρες προέλευσης των μεταναστών, δε μπορούσαν να τους απορροφήσουν στο εργατικό δυναμικό τους, ενώ η μείωση των εμβασμάτων είχε αρνητική επίδραση στα ξένα συναλλαγματικά αποθέματα και στη χρηματοδότηση του χρέους τους. Η Αλβανία επηρεάστηκε περισσότερο από τις άλλες χώρες, καθώς με την κατάρρευση του κατασκευαστικού τομέα στην Ελλάδα, ο κλάδος έχασε το μισό δυναμικό του. Στην αρχή της κρίσης ζούσαν στην Ελλάδα 600.000 Αλβανοί και τα εμβάσματα που προέρχονταν από την Ελλάδα ανέρχονταν στα 900 εκατ. δολάρια (περίπου 8% του ΑΕΠ). Ο αριθμός των αδειών διαμονής των μεταναστών στην Ελλάδα μειώνεται κατά 20 % ετησίως από την αρχή της κρίσης (Panagiotou, 2014: 43).

Ο παρακάτω πίνακας αποτυπώνει τη μείωση των εμβασμάτων στην Αλβανία ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ της.

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
13,72	11,61	10,95	9,69	8,73	8,34	8,56	8,64	9,19

Πηγή: <https://fred.stlouisfed.org/series/DDOI11ALA156NWDB>

3. Η ενταξιακή πορεία των Δυτικών Βαλκανίων

Η ευρωπαϊκή προοπτική των Δυτικών Βαλκανίων αποτελεί εδώ και χρόνια στρατηγική επιλογή για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Η Ελλάδα υποστηρίζει την ενταξιακή πορεία των χωρών των ΔΒ, με την προϋπόθεση της τήρησης από πλευράς τους των αρχών καλής γειτονίας. Έτσι, η ενταξιακή προοπτική λειτουργεί για την Ελλάδα ως ένας «μηχανισμός πίεσης», ώστε να επιλυθούν τα εκκρεμή διμερή ζητήματα. Αυτό αποτελεί ταυτόχρονα διαπραγματευτικό πλεονέκτημα, αλλά και αδυναμία στο βαθμό που η διεύρυνση, ήδη πριν την κρίση, άρχισε να χάνει τη δυναμική της στους κόλπους της ΕΕ. Αυτό οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες, όπως η αusterοποίηση των κριτηρίων της διεύρυνσης και σε ενδογενείς παράγοντες, που αποδίδονται στις εγγενείς και χρόνιες αδυναμίες των χωρών της περιοχής, που η κρίση επέτεινε.

3.1. Οι εξωγενείς και ενδογενείς περιορισμοί της διεύρυνσης

Η μεγαλύτερη στην ιστορία της ΕΕ διεύρυνση είναι η «πέμπτη» διεύρυνση του 2004 κατά την οποία δέκα νέα κράτη μπήκαν στη ΕΕ. Επρόκειτο για μια διεύρυνση που περιελάμβανε κράτη με διαφορετικές οικονομικές επιδόσεις που ανήκαν μέχρι πρότινος στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας, ενώ περιελάμβανε και τη Σλοβενία δημιουργώντας ελπίδες για ένταξη και των υπόλοιπων χωρών των Δυτικών Βαλκανίων, κάτι που επιβεβαιώθηκε στην προεδρία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στην Κοπεγχάγη το 2002 (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2002). Στη συνέχεια ακολούθησαν η Βουλγαρία και η Ρουμανία το 2007, κάτι που η ΕΕ θεώρησε «ιστορικό καθήκον», ενώ στην πραγματικότητα τα οικονομικά κριτήρια της προσχώρησης δεν πληρούνταν επαρκώς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006). Το 2014 προσχώρησε και η Κροατία.

Το 2006 πραγματοποιούνται κάποιες αλλαγές στη στρατηγική της διεύρυνσης. Πλέον η διαδικασία αusterοποιείται και λαμβάνονται υπόψη επιπλέον προϋποθέσεις. Οι λόγοι που οδήγησαν στην υιοθέτηση πιο αusterών κριτηρίων για τη διεύρυνση σχετίζονται σίγουρα με τα προβλήματα από την ένταξη χωρών στη μεγάλη διεύρυνση που δεν πληρούσαν τα κριτήρια, ως προς τους οικονομικούς στόχους και τις μεταρρυθμίσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002). Επιπλέον, η απόρριψη του Σχεδίου της

Συνταγματικής Συνθήκης στα δημοψηφίσματα της Ολλανδίας και της Γαλλίας, έπαιξε ρόλο στην υιοθέτηση αυστηρών κριτηρίων για την ένταξη, καθώς υπήρξε ένας διάχυτος φόβος ότι η προσχώρηση κρατών στην ΕΕ, που δεν πληρούν τα ενταξιακά προαπαιτούμενα, αποτελεί κίνδυνο για την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Ο' Brennan, 2014: 224).

Επίσης πλέον τα κεφάλαια της διεύρυνσης που θα ανοίγουν πρώτα είναι τα κεφάλαια που αφορούν στο κεκτημένο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014a), όπως δικαστική εξουσία, θεμελιώδη δικαιώματα, ελευθερία, ασφάλεια. Αυτοί ακριβώς είναι και οι τομείς στους οποίους τα Δυτικά Βαλκάνια πρέπει να επικεντρωθούν περισσότερο και να επιταχύνουν τις μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, το ζήτημα της ένταξης των Δυτικών Βαλκανίων δεν συμπεριλήφθηκε καν στην Ατζέντα της Ελληνικής προεδρίας του Συμβουλίου της ΕΕ το 2014, ενώ αντίθετα ο αρχικός σχεδιασμός (Υπουργείο Εξωτερικών, 2011), (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) περιελάμβανε την υιοθέτηση πολιτικής διακήρυξης για την ολοκλήρωση της ένταξης των Δυτικών Βαλκανίων.

Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν Κλοντ Γιουνκέρ, δήλωσε²⁸ την ίδια χρονιά ότι τουλάχιστον για τα επόμενα χρόνια και όσο διαρκεί η προσπάθεια σταθεροποίησης των οικονομιών δε θα πραγματοποιηθεί καμία περαιτέρω διεύρυνση. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι πλέον δεν υπάρχει Επίτροπος Διεύρυνσης, καθώς τα σχετικά θέματα ανήκουν στο εξής στην «Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας και Διαπραγμάτευσης για τη Διεύρυνση» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014b).

Αυτή η αποτυχία εφαρμογής της πολιτικής της διεύρυνσης για τα Δυτικά Βαλκάνια θα επηρεάσει αρνητικά την ΕΕ, καθώς θα βλάψει την αξιοπιστία της σε άλλες περιοχές, αλλά και στην ίδια την περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων όπου ήδη επικρατεί ευρωσκεπτικισμός (Bechev 2012: 3,7). Άρχισε να αμφισβητείται πλέον το αναπτυξιακό μοντέλο της Ευρώπης, που κατέστη απρόσφορο να συγκρατήσει τις συνέπειες της κρίσης. Επιπλέον πρέπει να αναγνωριστεί το γεγονός ότι αυτή τη φορά

²⁸ Παρά την παραπάνω δήλωση, η Επιτροπή παραμένει υποστηρικτής της διεύρυνσης, αλλά μετά την οικονομική κρίση η Επιτροπή που αποτελεί το θεματοφύλακα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, έχει αποδυναμωθεί έναντι του Συμβουλίου όπου υπερισχύει το διακρατικό στοιχείο και η προώθηση των συμφερόντων του κάθε κράτους μέλους με τα ισχυρότερα να καθορίζουν τους όρους του παιχνιδιού. Η κρίση ενίσχυσε το διακρατικό στοιχείο εις βάρος του υπερεθνικού και ανέκοψε για την ώρα την πορεία της ολοκλήρωσης. Αυτή η «εθνικοποίηση» των διαδικασιών εντός του Συμβουλίου πολιτικοποίησε τη διαδικασία της διεύρυνσης (Ο' Brennan, 2014: 241), ενώ αντίθετα αυτό που απαιτείται περισσότερο αυτή τη στιγμή είναι μία συνολική ευρωπαϊκή στρατηγική για την περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων.

τα Βαλκάνια υφίστανται τις συνέπειες μιας ευρωπαϊκής κρίσης και ειδικότερα της ελληνικής με την οποία συνδέονται στενότερα. Αν η Ευρώπη υποβαθμίσει ή πολύ περισσότερο αγνοήσει την περιοχή, σίγουρα κάποιος άλλος παίκτης όπως Ρωσία, Τουρκία, Κίνα, θα σπεύσουν να καλύψουν το κενό (Bechev 2012: 7-8).

Εκτός από την οικονομική κρίση που η ΕΕ²⁹ κληροδότησε στην περιοχή, τα Δυτικά Βαλκάνια αντιμετώπιζαν ήδη προβλήματα που από μόνα τους ήταν ικανά να επιβραδύνουν ή και να αναστείλουν τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις. Οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων πρέπει να αντιμετωπίσουν μια σειρά ζητημάτων για την σταθεροποίηση των δημοκρατιών τους όπως τα υψηλά επίπεδα διαφθοράς³⁰, το οργανωμένο έγκλημα, ατέλειες στους δημοκρατικούς θεσμούς, γραφειοκρατικά εμπόδια στην οικονομία, άλυτα εσωτερικά και εξωτερικά πολιτικά προβλήματα, έξαρση εθνικισμού (Τζίμας, 2014b). Απαιτείται η υιοθέτηση κριτηρίων καλής διακυβέρνησης όπως, εμπέδωση κράτους δικαίου, σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων³¹, ανεξαρτησία δικαιοσύνης, διοικητική επάρκεια, αποτελεσματική στρατηγική κατά της διαφθοράς. Παράλληλα, αντιμετωπίζουν και οικονομικές προκλήσεις³² όπως την αναζήτηση ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης, επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την προσέλκυση επενδύσεων (Radulescu 2012: 140-141).

Επιπρόσθετα, οι περισσότερες χώρες της περιοχής έχουν άλυτα θέματα μεταξύ τους σχετικά με τα σύνορά τους-όπως η Σλοβενία με την Κροατία (Morgan, 2017) -, με τα δικαιώματα των μειονοτήτων και γενικότερα τεταμένες διμερείς σχέσεις³³. Είναι

²⁹ Βέβαια, η ΕΕ έλαβε κάποια μέτρα για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια όπως τη σύσταση Επενδυτικού Πλαισίου για τα Δυτικά Βαλκάνια (WBIF) το 2009 με τη συμμετοχή της ΕΤΑΑ, της ΕΤΕπ, και της Τράπεζας Ανάπτυξης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη χρηματοδότηση και τη χορήγηση χαμηλότοκων δανείων για την πραγματοποίηση έργων μεγάλης σημασίας για την περιοχή. Επίσης στη Υπουργική Διάσκεψη ΕΕ και ΔΒ στη Θεσσαλονίκη το 2014 η Επιτροπή εξήγγειλε χρηματοδότηση από τον Μηχανισμό Προενταξιακής Βοήθειας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014c) για την περίοδο 2014-2020, για την προσέλκυση επενδύσεων ύψους τουλάχιστον 10 δις. Ταυτόχρονα ενθαρρύνει τη δημιουργία Ενιαίας Αγοράς στα Βαλκάνια (Gotev, 2017).

³⁰ Όπως έχει επισημανθεί σε πολλές εκθέσεις της Επιτροπής

³¹ Προβληματική είναι η ελευθερία του τύπου στα Βαλκάνια (Τσαπακίδης, 2017).

³² Στόχος είναι η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη μέσα σε ένα σταθερό και ισχυρό θεσμικό πλαίσιο που θα επιφέρει την επιθυμητή σύγκλιση με το μέσο όρο της ΕΕ και θα οδηγήσει σε ομαλότητα κυρίως μετά την ένταξή τους στην ΕΕ (Radulescu 2012: 141).

³³ Το γεγονός ότι σε κάποια από αυτά τα άλυτα ζητήματα στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων εμπλέκονται και κράτη μέλη της ΕΕ, περιπλέκει κάπως τα πράγματα. Μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ εκκρεμεί το ζήτημα της ονομασίας, ενώ δεν έχουν καν ανοίξει ενταξιακές διαπραγματεύσεις της τελευταίας με την ΕΕ, οι σχέσεις Αλβανίας-Σερβίας παραμένουν εύθραυστες λόγω του ζητήματος του Κοσσυφοπεδίου, οι σχέσεις Αλβανίας-ΠΓΔΜ παρουσιάζουν διακυμάνσεις λόγω του πολυάριθμου αλβανικού στοιχείου στα Σκόπια (Ντάγιος, 2013).

γεγονός ότι το ευρωπαϊκό κεκτημένο δεν παρέχει τέτοιου είδους λύσεις, καθώς δε συνδέεται η ενταξιακή διαδικασία με την επίλυση ζητημάτων που άπτονται των συνόρων μεταξύ των κρατών. Συνεπώς εναπόκειται στην ΕΕ, η ανάληψη πρωτοβουλιών σε πολιτικό επίπεδο για να επιλυθούν αυτά τα ζητήματα (Balfour, Basic 2010: 4).

Ο εξευρωπαϊσμός παρέμεινε επιφανειακός στα Δυτικά Βαλκάνια, με φορμαλιστικό, βραχυπρόθεσμο και καθαρά τεχνοκρατικό χαρακτήρα, ενώ ο εξευρωπαϊσμός εξ ορισμού θα πρέπει να έχει διαρκή και μεταμορφωτική επίδραση. Όσο πιο ατελής είναι η πολιτειακή κατάσταση του κράτους, τόσο πιο επιφανειακά αντιλαμβάνεται τη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού. Από την άλλη, ακόμη και μέσα στους κόλπους της ΕΕ, αρκετοί μιλούν για την Ευρώπη σαν ένα φάρμακο που θα θεραπεύσει όλες τις παθολογίες των Βαλκανίων, ενώ αντίθετα η πραγματικότητα δείχνει ότι τα Βαλκάνια έχουν βρεθεί σε «διασταυρούμενα πυρά» (Ο' Brennan, 2014: 240).

3.2. Η επίδραση της ελληνικής κρίσης στην ενταξιακή πορεία των Δυτικών Βαλκανίων

Η δυσμενής θέση στην οποία περιήλθε η Ελλάδα λόγω της οικονομικής κρίσης είχε δραματική επίπτωση στην αντίληψη των υποψήφιων χωρών ως προς τη «ρητορική της σύγκλισης», η οποία άρχισε να χάνει τη δυναμική της. Η Ελλάδα αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ της ΕΕ και των Βαλκανίων και αποτέλεσε μέχρι τώρα ένθερμο υποστηρικτή της ευρωπαϊκής τους πορείας. Η κρίση της Ελλάδας δείχνει ότι τελικά η ΕΕ δεν αποτελεί πανάκεια για οποιοδήποτε πρόβλημα, ούτε η ένταξη στην ΕΕ μπορεί να εγγυηθεί τη σταθερότητα και την ευημερία. Επιπλέον, οι επιπτώσεις της κρίσης και στο πολιτικό σκηνικό της Ελλάδας, με την κυβερνητική αστάθεια, την άνοδο του λαϊκισμού και ακραίων ιδεολογιών να στέλνουν ανησυχητικά μηνύματα στα Δυτικά Βαλκάνια, που ήδη μάχονται κατά των ίδιων προβλημάτων (Panagiotou, 2012: 13-14). Η Ελλάδα πλέον αποτελεί ένα αρνητικό παράδειγμα που αντανάκλα τους κινδύνους του «Εξευρωπαϊσμού χωρίς βαθύτερη μεταμόρφωση» (Ο' Brennan 2014: 239).

Επιπλέον, η Ελληνική κρίση τροφοδότησε τα επιχειρήματα των σκεπτικιστών της διεύρυνσης, που θεωρούσαν τα Βαλκάνια περιοχή αναξιόπιστη όπου κυριαρχεί η διαφθορά και η αστάθεια, ενώ έχει σημειωθεί μικρή πρόοδος στην επίτευξη των κριτηρίων σύγκλισης. Ήδη η ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας το 2007 το επιβεβαιώνει (Panagiotou, 2012: 12-13).

Μία άλλη πτυχή της ελληνικής κρίσης έχει να κάνει με το ότι τα Δυτικά Βαλκάνια νιώθουν ότι χάνουν έναν ενθουσιώδη υποστηρικτή της ευρωπαϊκής τους πορείας. Ειδικά όταν έχει προηγηθεί η μεταστροφή της ελληνικής πολιτικής και η περίφημη «Ατζέντα της Θεσσαλονίκης» το 2003, που ενίσχυσε την εικόνα της Ελλάδας ως «πρεσβευτή της διεύρυνσης» (Panagiotou, 2012: 15). Η Ατζέντα 2014 από όπου απαλείφθηκε το ζήτημα της διεύρυνσης, επιβεβαιώνει τους φόβους των Δυτικών Βαλκανίων ότι η Ελλάδα δεν έχει ούτε το σθένος, ούτε την αξιοπιστία που απαιτείται προκειμένου να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην περιοχή και παραμένει προσηλωμένη στα εσωτερικά της προβλήματα.

Ωστόσο, το ζήτημα της διεύρυνσης επισκιάστηκε από την οικονομική κρίση τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην ΕΕ. Έτσι, η Ελλάδα αποφάσισε να μη θέσει τη διεύρυνση στις προτεραιότητες της προεδρίας της το 2014, αλλά να συμπεριλάβει θέματα που αφορούν την Ευρώπη και τον ευρωπαϊκό νότο. Τα ζητήματα στα οποία επικεντρώθηκε η προεδρία είναι η ανάπτυξη, η απασχόληση και η κοινωνική συνοχή, η ενσωμάτωση και εμβάθυνση της ευρωζώνης, τα Ευρωπαϊκά σύνορα και οι μεταναστευτικές ροές καθώς και η θαλάσσια πολιτική (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta 2014: 14). Παρά τις προσδοκίες, τα μόνα πρακτικά βήματα που αφορούσαν στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων ήταν η «συνδεσιμότητα» στον τομέα της ενέργειας και των μεταφορών, με σκοπό την ενίσχυση της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης στην περιοχή. Αν και η διεύρυνση αποτελεί το σημαντικότερο εργαλείο της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής, βρίσκεται πιο κάτω από ποτέ στις προτεραιότητες της ΕΕ. Αντί για τη διεύρυνση, η ΕΕ έχει επικεντρωθεί στην εμβάθυνση (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta 2014:52). Παρ' όλα αυτά, δεδομένης της ισχυρής οικονομικής παρουσίας της Ελλάδας στην περιοχή, η πιο ενεργή ενθάρρυνση της διεύρυνσης θα είχε σημαντικά οικονομικά οφέλη για την Ελλάδα.

Εκτός όμως από την οικονομική κρίση και τη συνακόλουθη αποδυνάμωση της Ελλάδας, υπάρχουν ακόμα τα ανοιχτά ζητήματά της με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων που πρέπει να επιλυθούν ώστε να προχωρήσει η ενταξιακή διαδικασία. Η ελληνική οικονομική κρίση συνεπώς, δεν έχει επηρεάσει την πραγματική διαδικασία της ένταξης στην ΕΕ. Ωστόσο, είχε αναμφισβήτητα αντίκτυπο στη δημόσια αντίληψη σχετικά με τη διεύρυνση, καθώς σήμερα, οι πολίτες της ΕΕ ανησυχούν περισσότερο για τις μελλοντικές προσχωρήσεις και οι πολιτικοί των ευρωπαϊκών χωρών είναι περισσότερο διστακτικοί σε σχετική ανάληψη πρωτοβουλιών (Veremis 2014: 274-275).

Ως προς την ένταξη της ΠΓΔΜ στην ΕΕ, η Ελλάδα έχει επισημάνει ότι έχει κάνει σημαντικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Αφενός έχει ενθαρρύνει τη Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης μεταξύ ΕΕ και ΠΓΔΜ και έχει συναινέσει στο ότι η ΠΓΔΜ θα πρέπει να αποκτήσει το status της υποψηφίας προς ένταξη χώρας, αφετέρου κατήργησε την προϋπόθεση έκδοσης VISA για την είσοδο στη χώρα κατόχων διαβατηρίων της ΠΓΔΜ. Αυτό που μένει είναι και η ΠΓΔΜ στο πλαίσιο της αμοιβαιότητας να δείξει διάθεση εξεύρεσης λύσης για το ζήτημα της ονομασίας που να μπορεί να γίνει αποδεκτή και από τις δύο πλευρές. Αυτή είναι και η προϋπόθεση κλειδί για να υποστηρίξει η Ελλάδα ενεργά την ευρωπαϊκή ένταξη της ΠΓΔΜ (Armakolas I., Triantafyllou G. 2015: σελ 135).

Η Ελλάδα υποστηρίζει σταθερά την προοπτική ένταξης της Αλβανίας, στέλλοντας ένα μήνυμα φιλίας και συνεργασίας, όπως τόνισε ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών ενόψει του τέλους της Ελληνικής Προεδρίας το 2014. Ωστόσο, τα εκκρεμή διμερή ζητήματα όπως των δικαιωμάτων της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία και η οριοθέτηση της ΑΟΖ των δύο χωρών, η μη αναγνώριση του Κοσόβου από την Ελλάδα και το θέμα των περιουσιών των Τσάμηδων, θα πρέπει να ιδωθούν υπό την ευρύτερη οπτική των σχέσεων της Αλβανίας με την ΕΕ δηλαδή υπό το πρίσμα του ευρωπαϊκού κεκτημένου και των κριτηρίων της Κοπεγχάγης και όχι ως αμιγώς διμερή. Το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών εκφράζει την πεποίθηση ότι αρκετά από αυτά τα ζητήματα θα επιλυθούν πριν την ένταξη της Αλβανίας στην ΕΕ. Η Ελλάδα βλέπει την ευρωπαϊκή προοπτική της Αλβανίας ως μια ευκαιρία επίλυσης των εκκρεμών ζητημάτων και εργάζεται προς αυτή την κατεύθυνση (Armakolas I., Triantafyllou G. 2015: σελ 137)

Ως προς το Κόσοβο, η Ελλάδα υιοθετεί και ενθαρρύνει μια ξεκάθαρη Ευρωπαϊκή προοπτική όπως και για την υπόλοιπη περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων. Η Ελλάδα και το Κόσοβο διατηρούν εμπορικές σχέσεις, ενώ το Μάρτιο του 2014 υπέγραψαν Μνημόνια Συνεργασίας για την ενίσχυση της οικονομικής συνεργασίας. Επίσης ως ένδειξη καλής θέλησης οι ελληνικές αρχές ξεκίνησαν την ίδια χρονιά να αναγνωρίζουν τις θεωρήσεις Σένγκεν στα Κοσοβαρικά διαβατήρια (Armakolas I., Triantafyllou G. 2015: σελ 138).

Η Ελλάδα υποστηρίζει σταθερά την ένταξη στην ΕΕ της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, χώρες με τις οποίες έχει παραδοσιακά καλές σχέσεις. Επομένως η ευρωπαϊκή πορεία αυτών των χωρών θα κριθεί αφενός, από την πολιτική βούληση της ΕΕ για άνοιγμα των ενταξιακών κεφαλαίων και αφετέρου από το κατά πόσο τα κράτη αυτά θα πληρούν τις προϋποθέσεις της αιρεσιμότητας (Armakolas I., Triantafyllou G. 2015: σελ 139).

Το ζήτημα της ένταξης των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων στην ΕΕ θα απασχολήσει με βεβαιότητα την ελληνική εξωτερική πολιτική προσεχώς. Η Ελλάδα θα πρέπει να εξισορροπήσει τα εθνικά της συμφέροντα με τα συμφέροντα και τη σταθερότητα ολόκληρης της βαλκανικής περιοχής. Επιπλέον, θα πρέπει όχι μόνο να μην θέσει εμπόδια στην ενταξιακή προοπτική αυτών των χωρών, αλλά να βρει διπλωματικούς τρόπους προκειμένου να επηρεάσει θετικά την ευρωπαϊκή πορεία τους.

3.3. Η Διαδικασία του Βερολίνου

Το 2014 η Γερμανία εισήγαγε τη Διαδικασία του Βερολίνου (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2016), στέλνοντας ένα πολιτικό μήνυμα δέσμευσης προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης, την ενθάρρυνση της περιφερειακής συνεργασίας και της προσήλωσης των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων στις μεταρρυθμίσεις. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία που πραγματοποιείται στο ανώτερο πολιτικό επίπεδο και ξεκίνησε από τη γερμανική κυβέρνηση με σκοπό την οικονομική και πολιτική σταθεροποίηση των έξι χωρών των Δυτικών Βαλκανίων³⁴, από τη στιγμή που, όπως είχε δηλώσει ήδη

³⁴ Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κόσοβο, Μαυροβούνιο, ΠΓΔΜ και Σερβία

από το 2014 ο πρόεδρος της Κομισιόν Ζαν-Κλοντ Γιούνκερ, δεν προβλέπεται νέο κύμα διεύρυνσης ως το 2019. Η πιο πρόσφατη³⁵ πρωτοβουλία είναι η ατζέντα «Berlin Plus» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017b) που ανακοινώθηκε από τη Γερμανία το Μάιο του 2017, με αντικείμενο τη χρηματοδότηση νεοφυών επιχειρήσεων, πρακτικής εκπαίδευσης και τεχνολογίας. Οι υποστηρικτές αυτής της προσπάθειας είναι τα κράτη μέλη της ΕΕ, ο Ευρωπαϊκός Σύνδεσμος Ελεύθερου Εμπορίου και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Περιοχή.

Ωστόσο, η Γερμανία αρνήθηκε τη συμμετοχή της Ελλάδας στη Διαδικασία του Βερολίνου με την ελληνική πλευρά να κάνει λόγο για πρόθεση αποκλεισμού (Αθανασόπουλος, 2015b) της από την περιοχή, καθώς και για εξελίξεις αρνητικές σε εθνικά θέματα, όπως αυτό της ονομασίας, ενώ διαβλέπει πίσω από τη «Διαδικασία του Βερολίνου» προσπάθεια δημιουργίας μιας γερμανικής σφαίρας επιρροής σε μια περιοχή που ως πριν από μερικά χρόνια αποτελούσε προνομιακό χώρο, για την ελληνική εξωτερική πολιτική, η οποία στήριζε την ευρωπαϊκή προοπτική αυτών των χωρών (Αθανασόπουλος, 2015b). Η πρώτη συνάντηση των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων στο Βερολίνο έγινε παρουσία επίσης της Αυστρίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, καθώς και της Κομισιόν, χωρίς να δοθεί κάποια απάντηση για τη μη πρόσκληση της Ελλάδας. Στη δεύτερη μάλιστα Σύνοδο που διεξήχθη στη Βιέννη από το αυστριακό υπουργείο Εξωτερικών, είναι χαρακτηριστικό, ότι προσεκλήθησαν η Κροατία και η Σλοβενία, χώρες που είναι μέλη της ΕΕ, όχι όμως και η Ελλάδα.

Η Τελική Διακήρυξη της Συνόδου της Βιέννης (Western Balkans Summit Vienna, 2015) έχει προκαλέσει αντιδράσεις στην Ελλάδα, για λόγους που δεν περιορίζονται μόνο στην αναφορά της ΠΓΔΜ ως «Μακεδονίας» ήδη από το προοίμιό της. Οι ανησυχίες και οι προβληματισμοί επικεντρώνονται στην έκβαση επίλυσης των διμερών διαφορών στα Δυτικά Βαλκάνια όπου η Ελλάδα, λόγω της εκκρεμότητας με την ονομασία της ΠΓΔΜ αλλά και τα ανοιχτά μέτωπα με την Αλβανία, μπαίνει αναμφίβολα στο περιθώριο. Επιπλέον, μέσω της «Διαδικασίας του Βερολίνου» καταβάλλεται προσπάθεια να κλείσει οριστικά το ζήτημα του Κοσόβου, κάτι που

³⁵ Ένα ακόμη πρόσφορο πεδίο συνεργασίας είναι και αυτό της ΚτΠ, κάτι που εξάλλου επιχειρεί και η «Διαδικασία του Βερολίνου» που στην πρόσφατη διάσκεψη στην Τεργέστη περιελάμβανε και forum της ΚτΠ, ως μέρος της διαδικασίας (European Western Balkans, 2017).

δημιουργεί περαιτέρω περιπλοκές στην Ελλάδα από τη στιγμή που δεν το έχει αναγνωρίσει.

3.4. Η Στρατηγική της ΕΕ για την Περιφέρεια Αδριατικής-Ιονίου (EUSAIR)

Η Στρατηγική της ΕΕ για την Περιφέρεια Αδριατικής-Ιονίου (EUSAIR) είναι μια μακρο-περιφερειακή στρατηγική που υιοθετήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2014. Στην EUSAIR συμμετέχουν, εκτός από την χώρα μας, τα κράτη μέλη της ΕΕ Ιταλία, Κροατία και Σλοβενία και οι χώρες της πολιτικής Διεύθυνσης της ΕΕ Αλβανία, Βοσνία & Ερζεγοβίνη Μαυροβούνιο και Σερβία. Γενικός στόχος της Στρατηγικής είναι η προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας, και η δημιουργία ανάπτυξης και απασχόλησης, ιδίως μέσω της βελτίωσης της ελκυστικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της συνδεσιμότητας της περιοχής (EUSAIR, χ.χ.). Επιπλέον, η εν λόγω στρατηγική αναμένεται να ενσωματώσει καλύτερα στην ΕΕ τόσο τις υποψήφιες όσο και τις δυνάμει υποψήφιες χώρες σε όλη την Περιφέρεια (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Η εν λόγω Στρατηγική υιοθετεί το σύστημα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης εμπλέκοντας στην εφαρμογή της περισσότερους δρώντες μεταξύ των οποίων οι εθνικές διοικήσεις, τα εθνικά κοινοβούλια και την ΚτΠ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014d)³⁶.

Η Ελλάδα συμμετείχε ενεργά στην εκπόνηση της Στρατηγικής της ΕΕ για την Περιφέρεια Αδριατικής- Ιονίου (EUSAIR). Το 2016 (έως τις 31.5.2017) η Ελλάδα ανέλαβε την προεδρία της Μακροπεριφέρειας Αδριατικής-Ιονίου (με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη συμπροεδρία) και της Πρωτοβουλίας Αδριατικής-Ιονίου. Από την έναρξη σε λειτουργία της Στρατηγικής (Νοέμβριος 2014) μέχρι σήμερα, είναι η πρώτη Προεδρία που καλείται να αντιμετωπίσει την πρόκληση της μετάβασης στην υλοποίηση προγραμμάτων στη Μακροπεριφέρεια και στην επίτευξη ήδη συμφωνημένων στόχων στους τέσσερεις πυλώνες της EUSAIR -Γαλάζια Ανάπτυξη, Συνδεσιμότητα, Περιβάλλον, Τουρισμός- αναπτύσσοντας επίσης την έρευνα και την καινοτομία και προσφέροντας ευκαιρίες στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα συμπεριλαμβάνονται στην ατζέντα της

³⁶ Η ανάγκη κινητοποίησης υποεθνικών δρώντων για την υλοποίηση της Στρατηγικής αναφέρεται και στη Διακήρυξη Ιωαννίνων της 11^{ης} Μαΐου 2017 (Υπουργείο Οικονομίας και ανάπτυξης, 2017).

Ελληνικής Προεδρίας, στο πνεύμα της Υπουργικής Δήλωσης του Dubrovnik (12 Μαΐου 2016). Η προσέγγιση του ζητήματος θα γίνει συλλογικά και με όρους αλληλεγγύης με την επιλογή και ενεργοποίηση κατάλληλων πολιτικών (Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.ε)

Η Ελληνική Προεδρία είχε ως στόχο την ενίσχυση της αντίληψης κυριότητας (ownership) και τον συντονισμό των διαθέσιμων χρηματοδοτικών εργαλείων με σκοπό την βέλτιστη αξιοποίησή τους προς όφελος της Μακροπεριφέρειας. Προς την κατεύθυνση της περιφερειακής ανάπτυξης, συμβάλλουν εξάλλου και οι πολιτικές χωρικής συνοχής, στοιχείο απαραίτητο για την επιτυχία των Μακροπεριφερειακών Στρατηγικών της ΕΕ (Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.ε).

4. Πώς διαμορφώθηκαν οι σχέσεις Ελλάδας-Δυτικών Βαλκανίων υπό το βάρος διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης.

Καθώς τα Δυτικά Βαλκάνια πραγματοποιούσαν τη μετάβαση από την εμπόλεμη κατάσταση στη δημιουργία στέρεων δημοκρατιών, η ΕΕ ανέλαβε ηγετικό ρόλο στη γεωπολιτική και δημοκρατική σταθεροποίησή τους. Η προσφυγική κρίση κατά μία έννοια αντέστρεψε τους παραδοσιακούς ρόλους μεταξύ ΕΕ και Βαλκανίων. Αυτή τη φορά η ΕΕ αποτέλεσε πηγή αστάθειας στην περιοχή, αφού οι πρόσφυγες εισήλθαν μέσω της Ελλάδας που είναι κράτος μέλος της ΕΕ και τελικά εγκλωβίστηκαν στην περιοχή, εφόσον τα κράτη μέλη της ΕΕ μπλόκαραν το πέρασμα προς την Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη (Lacheras: 2016: 1).

Οι μαζικές ροές προσφύγων στην ΕΕ μέσω του Αιγαίου και της Ελλάδας στις αρχές του 2015, έφεραν στο προσκήνιο τα Δυτικά Βαλκάνια. Παρ' όλο που πριν το 2015 υπήρχαν διάφορες προσφυγικές δίοδοι ανοιχτές, αλλά με αρκετούς κινδύνους, όπως μέσα από τη Μεσόγειο θάλασσα με προορισμό την Ιταλία και στη συνέχεια τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Η ΕΕ αποφάσισε να αναλάβει δράση μέσα από την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη μετανάστευση και την επιχείρηση «Sophia» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2017), με βασικό στόχο την καταπολέμηση της διακίνησης

ανθρώπων στη Μεσόγειο. Η επιχείρηση «Sophia» στην ουσία έστρεψε τις προσφυγικές ροές στη βαλκανική δίοδο. Τα κράτη της διόδου, από το Σεπτέμβρη του 2015 μέχρι το Μάρτη του 2016 διευκόλυναν με ασφάλεια την προώθηση των προσφύγων στους επιθυμητούς προορισμούς. Ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε χαιρετίσει τη συνεργασία αυτή μεταξύ ΕΕ και Δυτικών Βαλκανίων το 2015, το καλοκαίρι του 2017 το ΔΕΕ αποφάσισε ότι αυτή η συνεργασία ήταν αντίθετη στη νομοθεσία της ΕΕ (Sardelic, 2017).

Η διέλευση των προσφύγων μέσα από τη βαλκανική οδό δεν γινόταν χωρίς προβλήματα, καθώς χώρες όπως η ΠΓΔΜ και η Σερβία βρέθηκαν ξαφνικά αντιμέτωπες με ροές 2.000 έως 4000 προσφύγων την ημέρα, ενώ πριν εισέρχονταν μόνο μικρές ομάδες. Στην πορεία χώρες όπως η Ουγγαρία, η οποία αποτελούσε πέρασμα για την Αυστρία και τη Γερμανία αποφάσισαν να σκληρύνουν τη στάση τους και να υψώσουν φράχτη για να εμποδίσουν την είσοδο των προσφύγων στο έδαφός τους. Το τείχος που ύψωσε η Ουγγαρία έκλεισε τα σύνορα Ουγγαρίας-Σερβίας και η Σερβία αναγκάστηκε να ανακατευθύνει τους πρόσφυγες μέσα από τα σύνορα Σερβίας-Κροατίας, γεγονός που δημιούργησε εντάσεις μεταξύ των δύο τελευταίων χωρών (Jurekovic, 2016: 2). Το ίδιο συνέβη και με τη Σλοβενία που τοποθέτησε «προσωρινά» συρματοπλεγμα ως προληπτικό μέτρο και προκάλεσε την αντίδραση της Κροατίας αλλά και των τοπικών πληθυσμών. Στην πορεία, παρά τις διμερείς εντάσεις, η περιφερειακή συνεργασία ως προς τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης παρουσίασε πρόοδο, κυρίως με από τη συμβολή της ΕΕ μέσα από συναντήσεις και τη συμφωνία για τη δημιουργία ενός κοινού μηχανισμού συντονισμού, αλλά και μέσα από τη στήριξη αυτών των κρατών σε τεχνικό και οικονομικό επίπεδο (Jurekovic, 2016: 3).

Στη συνέχεια όμως κράτη όπως η Κροατία, η ΠΓΔΜ και η Σερβία άλλαξαν πολιτική απορρίπτοντας τις αιτήσεις ασύλου προσφύγων που δεν ανήκαν σε συγκεκριμένες εθνικότητες (Σύροι, Αφγανοί, Ιρακινοί). Έτσι, όσων οι αιτήσεις απορρίπτονταν από την ΠΓΔΜ, επέστρεφαν στην Ελλάδα. Η κατάσταση χειροτέρευσε μετά την τρομοκρατική επίθεση στο Παρίσι το Νοέμβρη του 2015, καθώς η άρνηση των κρατών να αποτελέσουν προσφυγικό πέρασμα θεμελιώνεται πλέον και σε λόγους εθνικής ασφάλειας (Jurekovic, 2016: 4).

Παρά τις πρωτοβουλίες της ΕΕ³⁷ μικρή πρόοδος είχε σημειωθεί στο δυσλειτουργικό σύστημα ασύλου στις βαλκανικές χώρες, με τους πρόσφυγες να αιτούνται άσυλο σ' αυτές τις χώρες, εφόσον ο δρόμος προς τις χώρες της Δύσης είχε κλείσει. Όλα τα μέτρα που λήφθηκαν δε θα μπορούσαν να αναπληρώσουν την αδυναμία του FRONTEX να επιχειρήσει στην περιοχή ή το γεγονός ότι οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων αποκλείστηκαν από σύστημα EURODAC, την ευρωπαϊκή βάση δεδομένων για την ταυτοποίηση των αιτούντων άσυλο και όσων εισέρχονται παράνομα από τα σύνορα (Wunsch, Dimitrov 2016 :8).

Το Φλεβάρη του 2016 συγκλήθηκε Διάσκεψη στη Βιέννη με αντικείμενο τον περιορισμό των προσφυγικών ροών, την οποία είχαν συγκαλέσει εξωθεσμικά η αυστριακή υπουργός Εσωτερικών και ο αυστριακός υπουργός Εξωτερικών Σεμπάστιαν Κουρτς, με τη συμμετοχή ομολόγων τους από εννέα βαλκανικές χώρες, ερήμην της Ελλάδας. Αυτό προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις της Ελλάδας η οποία προέβη σε διπλωματικό διάβημα και ανακάλεσε την πρέσβειρα της Ελλάδας στην Αυστρία. Αντιδράσεις προκλήθηκαν και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τη Γερμανία και την Ιταλία. Στη Διάσκεψη επισημάνθηκε η αδυναμία της Ελλάδας να προστατεύσει τα εξωτερικά της σύνορα και αποφασίστηκε η ενίσχυση των ελέγχων στα σύνορα Ελλάδας-ΠΓΔΜ και η πλήρης υποστήριξη της τελευταίας με αυστριακό στρατό (Euractiv, 2016).

Λίγους μήνες αργότερα, το Σεπτέμβρη του 2016 πραγματοποιήθηκε η Σύνοδος της Βιέννης (Καθημερινή, 2016) για την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής κρίσης με τη συμμετοχή δέκα ηγετών της Ευρώπης, αυτή τη φορά και με τη συμμετοχή του Έλληνα πρωθυπουργού. Έχουν προσκληθεί οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων της Σλοβενίας, Κροατίας, Σερβίας, Αλβανίας, Ουγγαρίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας και ΠΓΔΜ. Το συμπέρασμα της Συνόδου ήταν ότι έπρεπε να δοθεί έμφαση στη βαλκανική οδό, τονίστηκε η σημασία φύλαξης των συνόρων, χωρίς αυτή τη φορά να εγκαλείται η Ελλάδα για ανεπαρκή φύλαξη, ενώ δεν υπήρξε κάποια απόφαση για τα κράτη που αρνούνται να υποδεχτούν αιτούντες άσυλο, με τη γερμανίδα καγκελάρια να δηλώνει ότι μπορούν να προσφέρουν και με άλλους τρόπους. Ο Ιταλός πρωθυπουργός τόνισε ότι πρέπει να υπογραφούν συμφωνίες οικονομικής στήριξης

³⁷ Τον Οκτώβρη του 2015 σε μία ειδική σύνοδο υιοθέτησε από κοινού με τα ενδιαφερόμενα μέλη της ΕΕ και τις βαλκανικές χώρες ένα σχέδιο 17 σημείων με συγκεκριμένα μέτρα (ανταλλαγή πληροφοριών, επαρκής καταγραφή προσφύγων, δημιουργία χώρων προσωρινής υποδοχής κατά μήκος της βαλκανικής οδού, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας (Τριανταφυλλίδου 2015: 5).

και συνεργασίας με χώρες της Αφρικής από όπου ξεκινούν ή μέσα από τις οποίες διέρχονται αρκετοί μετανάστες.

Το προσφυγικό ζήτημα αντέστρεψε τους ρόλους στα βαλκάνια, καθώς ενδυνάμωσε τη θέση των κρατών της «βαλκανικής οδού» και ιδιαίτερα της ΠΓΔΜ, στους κόλπους της ΕΕ και αποδυνάμωσε τη θέση της Ελλάδας, η οποία παρ ότι ανέλαβε το μεγαλύτερο βάρος του προσφυγικού, βρέθηκε αρκετές φορές προ ειλημμένων αποφάσεων, ενώ επικρίθηκε αρκετά για ανεπάρκειες ως προς τον έλεγχο των συνόρων και τη διεκπεραίωση της διαδικασίας ασύλου. Αντίθετα, η ΠΓΔΜ αντιμετωπίστηκε από τις ευρωπαϊκές χώρες ως αξιόπιστος συνομιλητής ως προς τη διαχείριση του προσφυγικού. Η ΠΓΔΜ με τη σειρά της προσβλέπει σε αυτή την εύνοια, ιδιαίτερα της Γερμανίας και της Αυστρίας, για να ξεκινήσουν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την ΕΕ, επιδιώκοντας ταυτόχρονα και την είσοδο στο ΝΑΤΟ. Η προσφυγική κρίση και το γεγονός ότι η ΠΓΔΜ αποτελεί πέρασμα προς την κεντρική και δυτική Ευρώπη έχουν στρέψει το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον προς τη χώρα αλλά και την ευρύτερη περιοχή με γνώμονα την επίτευξη της σταθερότητας. Αυτό όμως εξαρτάται και από την κατάσταση στο εσωτερικό της ΠΓΔΜ, η οποία αντιμετωπίζει πολιτική αστάθεια. Σε κάθε περίπτωση, οι προσδοκίες θα προσκρούσουν στο ζήτημα της ονομασίας και είναι αμφίβολο κατά πόσο θα καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτής λύσης.

Η προσφυγική κρίση όπως ήταν αναμενόμενο, δυναμίτισε τις σχέσεις καλής γειτονίας στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων. Η Ελλάδα προσπάθησε να βελτιώσει το κλίμα, καθώς τον Απρίλη του 2016 φιλοξένησε στη Θεσσαλονίκη τετραμερή συνάντηση με τους Υπουργούς Εξωτερικών και Εσωτερικών της Αλβανίας, της Βουλγαρίας και της ΠΓΔΜ, με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων και την εξεύρεση λύσεων στα κοινά προβλήματα που πηγάζουν από το προσφυγικό ζήτημα (Maksimovic 2016: 15).

Όλα τα παραπάνω, αποτελούν έντονη υπόμνηση προς την ΕΕ, ότι το ευρωπαϊκό σχέδιο δε μπορεί να ολοκληρωθεί χωρίς την πλήρη και ουσιαστική ενσωμάτωση των Δυτικών Βαλκανίων στους κόλπους της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του κάθε κράτους μεμονωμένα.

Φαίνεται όμως, πως η περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων δεν αποτελεί πλέον πρωταρχική προτεραιότητα για την ΕΕ. Τα τελευταία χρόνια ζητήματα εξωτερικής

πολιτικής μονοπώλησαν το ενδιαφέρον της όπως η Ουκρανία, η Συρία, η τρομοκρατία. Το ενδιαφέρον για τη διεύρυνση της ΕΕ έχει ατονήσει και λόγω εσωτερικών προβλημάτων όπως η άνοδος του λαϊκισμού, ακραίων ιδεολογιών, ενώ ακόμα και παραδοσιακοί οπαδοί της διεύρυνσης όπως η Αγγλία έχουν αλλάξει στάση. Εν τω μεταξύ, οι νέοι γεωπολιτικοί ανταγωνισμοί που έχουν ανακύψει στην περιοχή με νέους παίκτες όπως η Ρωσία, η Κίνα (Πρωτόπαπας, 2014), η Τουρκία και οι χώρες του Κόλπου να εγκαθιστούν μηχανισμούς αύξησης της επιρροής τους στην περιοχή (Lacheras, 2016: 3).

Εκτός όμως από τη διεύρυνση και μέχρι αυτή να υλοποιηθεί, η ΕΕ θα πρέπει να προχωρήσει περισσότερο στην πραγματική ενσωμάτωση των χωρών της περιοχής σε ευρωπαϊκές δομές όπως η Ενεργειακή Ένωση, που είναι ανοιχτές και σε κράτη μη μέλη. Έτσι η ΕΕ θα διαδραματίσει έναν πιο αναβαθμισμένο ρόλο στην περιοχή (Lacheras, 2016: 12).

5. Η ενεργειακή διπλωματία στην περιοχή των Βαλκανίων

Ο Διαδριατικός αγωγός φυσικού αερίου TAP, θα ξεκινά από τα ελληνοτουρκικά σύνορα και θα καταλήγει στην Ιταλία, μέσω Αλβανίας και Αδριατικής, μεταφέροντας Αζέρικο φυσικό αέριο μέσω Τουρκίας, στην Ευρώπη. Θα διακλαδώνεται με τον αγωγό IGB που θα μεταφέρει το φυσικό αέριο στις χώρες της Βαλκανικής³⁸. Οι TAP και IGB, είναι δυο αγωγοί που έχουν ιδιαίτερο στρατηγικό ενδιαφέρον για τα Βαλκάνια και την ΕΕ, διότι αν και δε θα οδηγήσουν στην ενεργειακή απεξάρτηση³⁹ της ΕΕ και των Βαλκανικών χωρών από την Ρωσία, θα συμβάλουν ωστόσο στον περιορισμό της διπλωματικής επιρροής της Μόσχας (Τσιμπλάκη, 2016).

Επίσης, προβλέπεται η σύνδεση του TAP με τον αγωγό Ελλάδας-Βουλγαρίας (Interconnector Greece-Bulgaria-IGB) που θα επεκταθεί και στη Ρουμανία ώστε να σχηματιστεί ο «Κάθετος Διάδρομος Φυσικού Αερίου» (Vertical Gas Corridor-VGC), αλλά και με τον αγωγό Ιονίου-Αδριατικής (Ionian Adriatic Pipeline-IAP) που θα

³⁸ <https://www.tap-ag.gr/%CE%9F-%CE%91%CE%B3%CF%89%CE%B3%CF%8C%CF%82>

³⁹ καλύπτει ένα πολύ μικρό μέρος της συνολικής ευρωπαϊκής ζήτησης (Σταμπολής, 2016).

διασχίζει Αλβανία, Μαυροβούνιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη και θα καταλήγει στην Κροατία (Διακαντώνης, 2016).

Πηγή: www.tap-ag.com

Τα έργα αυτά, θα μπορούσαν να προσφέρουν στα εμπλεκόμενα κράτη όχι μόνο την υπόσχεση διαφοροποίησης των εισαγωγών, που είναι πρωταρχικής σημασίας για τις δικές τους ανάγκες ενεργειακής ασφάλειας, για την απόκτηση πολιτικού κεφαλαίου έναντι των γειτόνων τους και για τον τελικό στόχο κάποιων από τα κράτη αυτά που επιθυμούν να ενταχθούν στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και ιδιαίτερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο TAP θα διασχίσει την Αλβανία πριν φτάσει στον τελικό του προορισμό (Ιταλία), γεγονός που εγείρει ορισμένα ερωτήματα λόγω των διαφόρων εκκρεμών ζητημάτων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας τα οποία πρέπει να επιλυθούν. Ωστόσο αμέσως μετά την υπογραφή της Συμφωνίας Ελλάδας-Ιταλίας-Αλβανίας για τον TAP, η Αλβανία έσπευσε να καθησυχάσει το εσωτερικό της κοινό ότι «δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ του έργου του αγωγού TAP και της συμφωνίας για την οριοθέτηση των υδάτων» (Ντάγιος, 2013).

Το 2016 υπεγράφη στα Σκόπια της ΠΓΔΜ, Μνημόνιο Κατανόησης (MOU) μεταξύ του Έλληνα Διαχειριστή του Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου (ΔΕΣΦΑ) και της κρατικής Εταιρείας Αξιοποίησης Ενεργειακών Πόρων της ΠΓΔΜ (MER), με σκοπό την έναρξη μίας στενής συνεργασίας μεταξύ των εταιριών ΔΕΣΦΑ και MER, προκειμένου να εξετάσουν την δυνατότητα διασύνδεσης των Συστημάτων Φυσικού Αερίου των δυο χωρών (Στεφάνου, 2016).

Το έργο θα προσφέρει στην ΠΓΔΜ τη δυνατότητα απευθείας πρόσβασης σε εναλλακτική προμήθεια φυσικού αερίου από την Ελλάδα με ταυτόχρονη δυνατότητα

διασύνδεσης με άλλα project που αφορούν την περιοχή. Για τον ΔΕΣΦΑ δημιουργείται μια καινούργια αγορά φυσικού αερίου και ειδικότερα για το Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο της Ρεβυθούσας (ΔΕΣΦΑ, 2017).

Η συμφωνία συνεργασίας μεταξύ των δύο εταιρειών εντάσσεται στο πλαίσιο των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης των δύο χωρών, ενώ ταυτόχρονα υπηρετεί τους στόχους της ΕΕ την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των τιμών και την αύξηση της ενεργειακής ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή (Στεφάνου, 2016).

Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι είναι πολύ περισσότερα και πιο σημαντικά τα κοινά συμφέροντα και οι δυνατότητες διμερούς συνεργασίας (Energypress, 2017), καθώς η Αλβανία και η ΠΓΔΜ, για διάφορους λόγους, είναι σημαντικοί γείτονες και εταίροι για την Ελλάδα, ενώ το ίδιο ισχύει και για την Αλβανία και την ΠΓΔΜ.

Αξίζει να σημειωθεί το συνεργατικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά τα έργα μεγάλης υποδομής λειτουργούν, και η συμβολή τους στην πολιτική συμφιλίωση και προσέγγιση μεταξύ των Βαλκανικών κρατών, δημιουργώντας ισχυρούς δεσμούς αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Τα εν λόγω έργα δημιουργούν σχέσεις οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας που επιταχύνουν την περιφερειακή ολοκλήρωση και την ελευθέρωση των αγορών ενέργειας, που αποτελεί πρωταρχικό στόχο της ΕΕ, όχι μόνο μεταξύ των ίδιων των περιφερειακών κρατών, αλλά και μεταξύ των περιφερειακών κρατών και της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσακίρης 2012: 35 επ.).

Το γεγονός ότι η Ελλάδα μέσω του TAP μπήκε στον ενεργειακό χάρτη είναι πολύ σημαντικό, παρ' ότι δε θα έχει άμεσο όφελος από τα τέλη διαμετακόμισης που θα είναι μηδενικά. Η Ελλάδα, δε μπορεί να χρησιμοποιήσει τον αγωγό για να πιέσει προς την κατεύθυνση επίλυσης των διμερών προβλημάτων με τις παραπάνω χώρες, σίγουρα όμως η θέση της ενδυναμώνεται και μπορεί να αποτελέσει τη βάση μιας επικοδομητικής συνεργασίας με εν δυνάμει θετικά αποτελέσματα και στο πολιτικό πεδίο (Ντόκος 2016: 189).

Η ενέργεια είναι ένα νέο και πρόσφορο πεδίο συνεργασίας για τα βαλκάνια αυτή την περίοδο και ένας τρόπος να εκτονωθούν οι εντάσεις στα διμερή ζητήματα, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και του προσφυγικού ζητήματος (Διακαντώνης, 2016). Η οριοθέτηση της ΑΟΖ με την Αλβανία είναι ένα μείζον θέμα που πρέπει να επιλυθεί. Η Ελλάδα δε μπόρεσε μέχρι στιγμής να διασυνδέσει το ζήτημα του TAP με

την επικύρωση της ελληνοαλβανικής συμφωνίας του 2009. Ωστόσο, το ζήτημα κύρωσης της ελληνοαλβανικής συμφωνίας για την οροθέτηση της ΑΟΖ είναι ένα θέμα που μπορεί να διασυνδεθεί αμεσότερα και αποτελεσματικότερα με την πρόοδο των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Αλβανίας με την Ε.Ε. και τη ροή ευρωπαϊκών κονδυλίων προς τη χώρα. (Τσακίρης 2012: 14 επ).

6. «Η Ελλάδα επιστρέφει στα Βαλκάνια»

Η αλλαγή πολιτικού σκηνικού στην Ελλάδα το Γενάρη του 2015 και η άνοδος στην εξουσία της κυβέρνησης συνεργασίας ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ δημιούργησε εύλογες ανησυχίες ότι διαφαινόμενες προεκλογικά άκαμπτες θέσεις σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής θα υποβαθμίσουν τη διεθνή θέση της Ελλάδας. Αμέσως μετά το σχηματισμό της η κυβέρνηση ασχολήθηκε με την οικονομική επιβίωση της χώρας και τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής βρέθηκαν σε δεύτερη μοίρα. Επιπλέον η συνεργασία του ΣΥΡΙΖΑ με τους ΑΝΕΛ, ένα κόμμα που ανήκει στη δεξιά πτέρυγα και έχει από την αρχή θέσει κόκκινες γραμμές σε εθνικά θέματα, δημιουργεί προβληματισμούς για το κατά πόσο ζητήματα όπως αυτό της ονομασίας με την ΠΓΔΜ θα έχουν απτά αποτελέσματα και για τις δύο χώρες.

Η ελληνική διπλωματική δραστηριότητα στα Δυτικά Βαλκάνια ήταν ιδιαίτερα αισθητή την περίοδο της πρώτης διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ με την ελληνική κυβέρνηση να ορίζει την πολιτική της απέναντι στην περιοχή με τη φράση «Η Ελλάδα επιστρέφει στα Βαλκάνια». Σ αυτό το πνεύμα, ο Υπουργός Εξωτερικών Νίκος Κοτζιάς επισκέφτηκε όλες τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, μεταξύ αυτών την ΠΓΔΜ με την οποία εκκρεμεί το ζήτημα της ονομασίας και το Κόσσοβο, την ανεξαρτησία του οποίου δεν έχει αναγνωρίσει ακόμα η Ελλάδα (Maksimovic 2016: 12).

Πρόκειται για σημαντική πρωτοβουλία της κυβέρνησης, καθώς η Ελλάδα στερείται κανονικών διπλωματικών σχέσεων με τρεις από τις γειτονικές χώρες. Επιπλέον, δεν υπάρχουν σχέσεις σε επίπεδο πρεσβειών με το Κοσσυφοπέδιο, οι σχέσεις βρίσκονται σε επίπεδο γραφείου συνδέσμου με την ΠΓΔΜ και η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι τεχνικά σε πόλεμο με το μέλος του ΝΑΤΟ Αλβανία με τον νόμο για την πολεμική

νομοθεσία που εξακολουθεί να ισχύει από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πρόκειται για μια μοναδική περίπτωση πολέμου μεταξύ δύο μελών του NATO (Maksimovic 2016: 12).

Ένα ακόμα βήμα στην εμπέδωση της συνεργασίας στα Βαλκάνια υπήρξε η πρόσφατη Τετραμερής Σύνοδος στη Βάρνα (Το Βήμα, 2017) με τη συμμετοχή Ελλάδας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, όπου δόθηκε έμφαση στους τομείς της οικονομίας, της ενέργειας, της ασφάλειας και του προσφυγικού. Η τετραμερής συνιστά ένα σημαντικό βήμα για την πραγματοποίηση συνόδου Ευρωπαϊκής Ένωσης και χωρών των δυτικών Βαλκανίων, καθώς ηγέτες από τρεις χώρες-μέλη της Ε.Ε. (Ελλάδα, Ρουμανία, Βουλγαρία) θα καθίσουν στο ίδιο τραπέζι με τον ηγέτη μιας ισχυρής χώρας των δυτικών Βαλκανίων, που δεν αποτελεί μέλος της Ένωσης, της Σερβίας. Σημαντική έκβαση είναι η υιοθέτηση της ελληνικής πρότασης για Σύνοδο Κορυφής ΕΕ-Δυτικών Βαλκανίων στη διάρκεια της βουλγαρικής προεδρίας της ΕΕ το α' εξάμηνο του 2018 (Σβέρκος, 2017). Επίσης η ελληνική πλευρά τόνισε τη σημασία αναζωογόνησης της «ατζέντας της Θεσσαλονίκης» για τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό των Δυτικών Βαλκανίων.

Λίγο νωρίτερα η ελληνική κυβέρνηση συμμετείχε στην συζήτηση για τη νέα αρχιτεκτονική στην Ε.Ε. και την ευρωζώνη στο πλαίσιο της 1^{ης} Διακυβερνητικής Συνόδου Ελλάδας-Ιταλίας που έλαβε χώρα το Σεπτέμβρη του 2017 στην Κέρκυρα. Το ζητούμενο για την κυβέρνηση είναι η ενίσχυση του συντονισμού με την Ιταλία και η δυναμική παρουσία των χωρών του Νότου στη συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης. Στην ατζέντα των συζητήσεων περιλαμβάνονται και τα Δυτικά Βαλκάνια και η ενταξιακή τους προοπτική (Huffington post, 2017).

Συμπερασματικά, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ δεν παρουσίασε σημαντικές διαφορές στην αντιμετώπιση ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής σε σχέση με τους προκατόχους της, αντίθετα συνέχισε το ίδιο σκεπτικό δείχνοντας όμως την πρόθεση να επιδιώξει εξεύρεση λύσεων στα προβλήματα με τις παραπάνω χώρες.

Συμπεράσματα

Από την ανάλυση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια που προηγήθηκε προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα.

Κατά την πρώτη υπό εξέταση περίοδο η ελληνική εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται από αστοχίες και αδιαλλαξία και μια προσήλωση στην ικανοποίηση του εκλογικού ακροατηρίου, γι αυτό σε πολιτικό επίπεδο δεν είχε να επιδείξει πολλά επιτεύγματα. Σε οικονομικό επίπεδο όμως η ιδιωτική παρουσία ήταν ισχυρή και οδήγησε το επίσημο κράτος να ασχοληθεί πιο ενεργά με την περιοχή.

Κατά τη δεύτερη υπό εξέταση περίοδο η ελληνική εξωτερική πολιτική αλλάζει ριζικά σε σχέση με το προηγούμενο διάστημα. Η Ελλάδα αποτελεί τον πιο ένθερμο υποστηρικτή της ευρωπαϊκής προοπτικής των Δυτικών Βαλκανίων και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή. Παράλληλα, οι οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων διανύουν την καλύτερη φάση τους κατά το διάστημα πριν την κρίση, χωρίς αυτό να οδηγεί απαραίτητα και σε πολιτική συνεννόηση.

Οι οικονομικές σχέσεις δε μπορούν από μόνες τους να οδηγήσουν σε πολιτική συνεργασία. Η συνεργασία στον οικονομικό τομέα μπορεί να αποτελέσει μια στέρεη βάση για πολιτική συνεργασία, δε μπορεί όμως από μόνη της να υποκαταστήσει την έλλειψη πολιτικής βούλησης, η οποία είναι απαραίτητη για την επίλυση των διμερών ζητημάτων. Ακόμα και την περίοδο της οικονομικής ισχύος της Ελλάδας, δεν υπήρξε κάποια αξιοσημείωτη πρόοδος ως προς τις διμερείς σχέσεις.

Ωστόσο μετά το 2008, η οικονομική κρίση βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη της ελληνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής. Έχουν αλλάξει πλέον οι προτεραιότητες και για την ΕΕ και για την Ελλάδα, με αποτέλεσμα το ζήτημα των Δυτικών Βαλκανίων να βρίσκεται πολύ χαμηλά στη λίστα των προτεραιοτήτων. Η παρατεταμένη οικονομική κρίση είχε κόστος και στις οικονομίες των χωρών της περιοχής, αλλά και στην ενταξιακή τους πορεία, με μόνη εξαίρεση την Κροατία. Το μοντέλο ευημερίας της ΕΕ δοκιμάζεται όπως επίσης και η εικόνα της Ελλάδας, η οποία μέχρι πρόσφατα αποτελούσε το πλησιέστερο και από παράδειγμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στη βαλκανική περιοχή.

Η διαδικασία του Βερολίνου πάντως, που ξεκίνησε το 2014 με πρωτοβουλία της Γερμανίας, αποτελεί ένα θετικό βήμα για την ευρωπαϊκή πορεία των Δυτικών Βαλκανίων και δημιουργεί προσδοκίες για κλείσιμο των εκκρεμοτήτων στις διμερείς σχέσεις με την Ελλάδα, παρ' ότι η Ελλάδα δεν κλήθηκε καν στην παραπάνω Διαδικασία, ενώ και στην περίπτωση του προσφυγικού βρέθηκε για μία ακόμη φορά στο περιθώριο των εξελίξεων και της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Επομένως η οικονομική κρίση, έχει επηρεάσει αρνητικά την πολιτική της ΕΕ και της Ελλάδας απέναντι στα ΔΒ, και έχει οδηγήσει σε στασιμότητα τις συζητήσεις. Η ελληνική κρίση, δεν ανέστρεψε όμως τη διαδικασία, επηρέασε ωστόσο σημαντικά την κοινή γνώμη απέναντι στη διεύρυνση. Η «κόπωση της διεύρυνσης» έφερε με τη σειρά της την κόπωση των μεταρρυθμίσεων για τις υπό ένταξη χώρες. Έτσι, δεν υπάρχουν εξελίξεις στα διμερή προβλήματα που ταλανίζουν την Ελλάδα με αρκετές από αυτές τις χώρες. Η κατάσταση αναμονής στην οποία βρίσκονται τα Βαλκάνια δυναμιτίζει την πορεία των μεταρρυθμίσεων, την πορεία των διμερών σχέσεων με την Ελλάδα και μεταξύ τους, τη σταθερότητα της βαλκανικής περιοχής και γενικότερα της ΕΕ.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση των ανωτέρω ζητημάτων, είναι ότι η δυσμενής θέση στην οποία περιήλθε η Ελλάδα λόγω της οικονομικής κρίσης επηρέασε αρνητικά και την εξωτερική της πολιτική απέναντι στα Δυτικά Βαλκάνια. Επιπλέον, εκτός από τις συνέπειες στις οικονομίες της περιοχής, η ελληνική κρίση αποδυνάμωσε τη ρητορική της σύγκλισης, ενίσχυσε την επιφυλακτικότητα που κυριαρχούσε στην Ευρώπη σχετικά με τη διεύρυνση, η οποία είχε ήδη αρχίσει να χάνει τη δυναμική της, ενώ κλόνησε τη μέχρι τώρα εικόνα της Ελλάδας στα ΔΒ ως «πρεσβευτή της διεύρυνσης». Όσο η πολιτική απόφαση της διεύρυνσης καθυστερεί και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών αυτών απομακρύνεται, η Ελλάδα στερείται του πολιτικού πλαισίου εντός του οποίου θα επιχειρήσει την επίλυση των εκκρεμών διμερών ζητημάτων

Η ελληνική εξωτερική πολιτική θα πρέπει να προωθήσει τα διμερή θέματα αξιοποιώντας το θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ. Ήδη η Ελλάδα έχει χρησιμοποιήσει την υποστήριξη της ευρωπαϊκής προοπτικής των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων ως μοχλό πίεσης για την επίλυση των διαφορών. Αυτό είναι ταυτόχρονα

διαπραγματευτικό πλεονέκτημα και αδυναμία, στο βαθμό που η ένταξη των χωρών αυτών εξαρτάται από την πολιτική βούληση της ΕΕ και αυτή με τη σειρά της από την κατάσταση της οικονομίας στην ΕΕ. Γι αυτό, απαιτείται η Ελλάδα να επιδοθεί ταυτόχρονα και σε μια εποικοδομητική διμερή και πολυμερή συνεργασία με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων.

Εργογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Νόμοι

Ν. 2996/2002 (ΦΕΚ.62/Α'/28-3-2002) «Ελληνικό σχέδιο οικονομικής ανασυγκρότησης των Βαλκανίων»

Ν.4033/2011 (ΦΕΚ.264/22-12-2011) Προσαρμογή στις διατάξεις της Οδηγίας 2009/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Απριλίου 2009 για τον καθορισμό των θεμελιωδών αρχών που διέπουν τη διερεύνηση των ατυχημάτων στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών και για την τροποποίηση της Οδηγίας 1999/35/ΕΚ του Συμβουλίου και της Οδηγίας 2002/59/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου – Ενσωμάτωση ρυθμίσεων, μέτρα εφαρμογής και άλλες διατάξεις [άρθρο 30 για την παράταση του ΕΣΟΑΒ].

Οδηγίες

2003/54/ΕΚ Σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την κατάργηση της οδηγίας 96/92/ΕΚ.

2003/55/ΕΚ Σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ.

Κανονισμοί

1228/2003 Για την πρόσβαση στα δίκτυα και τη Διασυνοριακή Εμπορεία Ενέργειας.

Αποφάσεις

Η απόφαση της 5^{ης} Δεκεμβρίου 2011 του ΔΔΧ: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/142/142-20111205-JUD-01-00-EN.pdf>.

Συμβουλευτική γνώμη του ΔΔΧ της 22ας Ιουνίου 2010 ως προς τη συμφωνία με το διεθνές δίκαιο της μονομερούς ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Διαθέσιμο [στο](http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf) <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

Εκθέσεις/ δελτία τύπου ευρωπαϊκών οργάνων

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001. Joint Declaration by the European Union, Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, the former Yugoslav Republic of Macedonia and the Federal Republic of Yugoslavia on the follow-up to the Zagreb Summit regarding regional co-operation in the area of asylum and immigration, 28 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-01-124_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002. Για τη διευρυμένη Ένωση - Έγγραφο Στρατηγικής και Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε ότι αφορά την πρόοδο κάθε υποψήφιας χώρας για την ένταξή της. Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52002DC0700&from=EN>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003a. Ετήσια έκθεση στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την αναπτυξιακή πολιτική της ευρωπαϊκής κοινότητας και την ετήσια έκθεση 2002 της Επιτροπής για την εξωτερική βοήθεια, 3 Σεπτεμβρίου Βρυξέλλες. Διαθέσιμο στο <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2003/EL/1-2003-527-EL-F1-1.Pdf>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003b. Δήλωση της Συνόδου Θεσσαλονίκης για ΕΕ-Δυτικά Βαλκάνια 21 Ιουνίου. Διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Διεύρυνση, δύο χρόνια μετά - Μια οικονομική επιτυχία, 3 Μαΐου. Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0200:FIN:EL:HTML>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013. Δελτίο τύπου, Διεύρυνση ΕΕ: προτεραιότητες για το 2014, 16 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-930_el.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014a. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-15, 8 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/neighbourhood->

enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-strategy-paper_en.pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014b. Δελτίο τύπου, The Juncker Commission: A strong and experienced team standing for change, 10 Σεπτεμβρίου, Βρυξέλλες. Διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-984_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014c. Δελτίο τύπου, Future of Western Balkans is within the European Union, 8 Μαΐου. Διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-353_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014d. Joint Statement of the Representatives of the Countries Participating in the EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region on a Governance and Management System, Set Up in Partnership with the European Commission, for the Implementation of the Strategy, 18 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cooperate/adriatic_ionian/pdf/joint_statement_governance_en.pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016. Stability Pact for South-Eastern Europe, 6 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/stability-pact_en

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017. Φόρουμ της Στρατηγικής της ΕΕ για την Περιφέρεια της Αδριατικής και του Ιονίου (EUSAIR) 2017: Η μελλοντική πορεία μιας στρατηγικής που θα ωφελήσει 70 εκατομμύρια Ευρωπαίους, 11 Μαΐου. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/regional_policy/el/policy/cooperation/macro-regional-strategies/adriatic-ionian/#1

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2006. European Parliament resolution on the Commission's Communication on the Enlargement Strategy and Main Challenges 2006–2007 Διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2006-568>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2016. The Western Balkans' Berlin process: A new impulse for regional cooperation, 4 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο

[http://www.europarl.europa.eu/thinktank/el/document.html?reference=EPRS_BRI\(2016\)586602](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/el/document.html?reference=EPRS_BRI(2016)586602)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017α. Τα Δυτικά Βαλκάνια., Ιούνιος. Διαθέσιμο στο http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017β. The Berlin Process and the Trieste summit 2017, Ιούλιος. Διαθέσιμο στο [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/608637/EPRS_ATA\(2017\)608637_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/608637/EPRS_ATA(2017)608637_EN.pdf)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 1999, Συμπεράσματα προεδρίας 3-4 Ιουνίου, Διαθέσιμο στο http://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2002. Conclusions of the Copenhagen European Council: extract concerning enlargement (12–13 December 2002) Διαθέσιμο στο https://www.cvce.eu/en/obj/conclusions_of_the_copenhagen_european_council_extract_concerning_enlargement_12_13_december_2002-en-ff7ff228-fa3b-4f89-b552-808f7eb2c5b3.html

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2017. EUNAVFOR MED Operation Sophia: mandate extended until 31 December 2018, 25 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/07/25/eunavformed-sophia-mandate-extended/>

Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων 1997. Δελτίο τύπου 29^{ης}/30^{ης} Απριλίου. Διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-97-129_el.htm

Western Balkans Summit Vienna, 2015. Final Declaration by the Chair of the Vienna Western Balkans Summit 27 August. Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/policy-highlights/regional-cooperation/20150828_chairmans_conclusions_western_balkans_summit.pdf

Εκθέσεις διεθνών οργανισμών

World Investment Report 2010, United Nations Conference on Trade and Development. Διαθέσιμο στο http://unctad.org/en/Docs/wir2010_en.pdf

Αναρτήσεις/ Ανακοινώσεις Υπουργείων

Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.α. Το Ζήτημα του Ονόματος της ΠΓΔΜ. Διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm/>

Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.β. Ελληνική Εθνική Μειονότητα Αλβανίας, Διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/elliniki-ethniki-meionotita-albanias/>

Υπουργείο Εξωτερικών, χ.χ.γ Η Ελληνική Προεδρία της Στρατηγικής Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Περιφέρεια Αδριατικής- Ιονίου (EUSAIR) και της Πρωτοβουλίας Αδριατικής- Ιονίου. Διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/ellenike-proedria-tes-strategikes-europaikes-enoses-gia-ten-periphereia-adriatikes--ioniou-eusair-kai-tes-protoboulias-adriatikes--ioniou.html>

Υπουργείο Εξωτερικών 2011. Ατζέντα 2014, 14 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο http://www.mfa.gr/images/docs/periferiaki_politiki/agenda_2014_gr.pdf

Υπουργείο Εξωτερικών, 2016α. Η πορεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή ένωση, 13 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/i-poreia-tis-elladas-stin-europaiki-enosi.html>

Υπουργείο Εξωτερικών 2016β. Ελληνικό Σχέδιο Οικονομικής Ανασυγκρότησης των Βαλκανίων (ΕΣΟΑΒ) 2002-2020, 23 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο <https://mfa.gr/2-uncategorised/22-2002-2020>

Υπουργείο Εξωτερικών, 2017α. Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας DAC του ΟΟΣΑ, 1 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο <http://hellenicaid.mfa.gr/diethnes-plaisio/oosa-dac/epitrope-anaptuxiakes-boetheias-dac-tou-oosa.html>

Υπουργείο Εξωτερικών, 2017β. Ανακοίνωση Υπουργείου Εξωτερικών για την αποχώρηση της Εθνικής Ομάδας Χειροσφαίρισης των Νεανίδων από αγώνα με την πΓΔΜ στο Πανευρωπαϊκό Πρωτάθλημα στα Σκόπια, 3 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο

<http://www.mfa.gr/epikairoτητα/diloseis-omilies/anakoynose-upourgeiou-exoterikon-gia-ten-apokhorese-tes-ethnikes-omadas-kheirosphairises-ton-neanidon-apo-agona-me-ten-pgdm-sto-paneuropaiko-protathlema-sta-skopia.html>

Υπουργείο Εξωτερικών, 2017c. Απάντηση Εκπροσώπου ΥΠΕΞ, Α. Γεννηματά, σε ερώτηση δημοσιογράφου σχετικά με την ψήφιση από την αλβανική Βουλή νομοσχεδίου για τις μειονότητες, 15 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/epikairoτητα/diloseis-omilies/apantese-ekprosopou-upeks-gennemata-se-erotese-demosiographou-skhetika-me-ten-psephise-apo-ten-albanike-boule-nomoskhediou-gia-tis-meionotetes.html>

Υπουργείο Εξωτερικών, 2017d. Ανακοίνωση Υπουργείου Εξωτερικών αναφορικά με την αιφνιδιαστική απόφαση των αλβανικών αρχών να προχωρήσουν στην κατεδάφιση κατοικιών μελών της Ελληνικής Εθνικής Μειονότητας στην Χειμάρρα, 19 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/epikairoτητα/diloseis-omilies/anakoynose-upourgeiou-exoterikon-anaphorika-me-ten-aiphniastike-apophase-ton-albanikon-arkhon-na-prokhoresoun-sten-katedaphise-katoikion-melon-tes-ellenikes-ethnikes-meionotetas-sten-kheimarra.html>

Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης, 2017. Δελτίο τύπου, Η Διακήρυξη των Ιωαννίνων 11 Μαΐου 2017 2ο Φόρουμ της Στρατηγικής της Ε.Ε. για την Περιφέρεια Αδριατικής-Ιονίου (EUSAIR), 11 Μαΐου. Διαθέσιμο στο <http://www.mnec.gr/index.php/%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B5%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%85/%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85/3967-i-diakiryksi-ton-ioanninon-11-maiou-2017-2o-foroum-tis-stratigikis-tis-e-e-gia-tin-perifereia-adriatikis-ioniou-eusair>

Δευτερογενές υλικό

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αρμακόλας Ι., Ντόκος Θ., (2013). Από τα βαλκάνια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Προκλήσεις και προοπτικές στον 21^ο αι. εκδ. Σιδέρης, Αθήνα.

Κωνσταντινίδης Ι, Αρμακόλας Ι., Μάλιγι Σ., Μάλιγι Α., (2015). Ελλάδα-Κόσοβο: Αμοιβαίες αντιλήψεις και τα πορίσματα δύο παράλληλων ερευνών κοινής γνώμης. Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Μπότσιου Κ., (1999). Περιφερειακή Συνεργασία στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Ντόκος Θ., (2016). Λευκή Βίβλος για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, Άμυνα και Ασφάλεια (Προκλήσεις, Ευκαιρίες και Προτάσεις Πολιτικής), μελέτη του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Τριανταφυλλίδου Α., (2015). Μετατρέποντας την προσφυγική κρίση σε ευκαιρία; Τρέχουσες Προκλήσεις για την Ελλάδα. European University Institute. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Issue 2015/02.

Τσακίρης Θ., (2012). Η Ενεργειακή Διάσταση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής: Από τη Διπλωματία των Αγωγών στην Παραγωγή Υδρογονανθράκων, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ),.

Ξενόγλωσση

Agnantopoulos A., (2010). The Europeanization of National Foreign Policy: The Case of Greece. Paper presented at GARNET conference “The European Union in International Affairs, Brussels, 22-24 April.

Armakolas I., Karabairis A., (2011). “*Greece – Kosovo A complex relationship*”, *Kosovo Calling: International Conference to Launch Position Papers on Kosovo’s Relation with EU and Regional Non-recognising Countries*, Pristina: Kosovo Foundation for Open Society and British Council.

Armakolas I., Triantafyllou G. (2015). EU member states and enlargement towards the Balkans, EPC ISSUE PAPER NO.79 July 2015, Edited by Rosa Balfour and Corina Stratulat, EUROPEAN POLITICS AND INSTITUTIONS PROGRAMME

Balfour R., Basic D., (2010) A Bridge over troubled borders: Europeanising the Balkans, European Policy Center.

Bartlett W., Samardzija V., (2000). The Reconstruction of South East Europe, The Stability pact and the Role of the EU: an Overview. Kluwer Academic Publishers, Netherlands.

Bastian J., (2009). “Falling Behind Again? Southeast Europe and the Global Crisis”, ELIAMEP Thesis.

Bechev D., (2012). The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and the Euro Crisis, European Council on Foreign Relations.

Bitzenis, A. and Vlachos, V. (2011). Outward FDI from Greece and its policy context. Columbia FDI Profiles: Country profiles of inward and outward foreign direct investment issued by the Vale Columbia Center on Sustainable International Investment.

Borzel T., Risse T., (2009). The Rise of (Inter-) Regionalism: The EU as a Model of Regional integration. Freie universitat Berlin, Research College “Transformative power of Europe. Paper presented at the Annual Convention of the American Political Science Association, Toronto, Canada, September.

CSIS-EKEM Policy Report, (2010). Re-linking the Western Balkans: The Energy Dimension.

Dokos T., Tsakiris T., (2012). A Strategic Challenge: The role of Greece in Europe's Southern Gas Corridor Strategy, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP).

Horvath G., Hajdu Z., (2011). Regional Transformation Processes in the Western Balkan countries. Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences.

Jurekovic P., (2016). The International Refugee Crisis as a Challenge for the Western Balkans. Austrian National Defence Academy.

Koktsidis P., Armakolas I., Maksimovic M., Feta B, (2014). The Western Balkan EU Accession Process and the Greek Presidency 2014, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP).

Lasheras, B. (2016). Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans, European Council on Foreign Relations (www.ecfr.gr).

Maksimovic, M. (2016), "Greece returns to the Balkans?" Assessing Greece's Western Balkan Policy under SYRIZA-led Government, Universitat Leipzig, Working Paper No 14.

O' Brennan J., 'On the Slow Train to Nowhere?' The European Union, 'Enlargement Fatigue' and the Western Balkans, European Foreign Affairs Review, 2014.

Panagiotou R., (2012). The Impact of the Economic Crisis on the Western Balkans and their EU Accession Prospects, Robert Schuman Centre for Advanced Studies (RSCAS), EUI Working Paper RSCAS 2012/64.

Panagiotou R., (2014) The New Environment of EU Enlargement: The impact of Economic Crisis on the Western Balkans and their EU Accession Prospects, Contemporary Southeastern Europe.

Radulescu A., (2012). The Balkans: Between Economic Crisis and European Integration, Financial Studies.

Tsardanidis C., (2001). Economic Diplomacy as a Means of Foreign Policy: Greece and South-Eastern Europe, Agora Without Frontiers vol.6.

Tsardanidis C., (2003). New Regionalism in South Eastern Europe: The Case of South-Eastern European Cooperation Process (SEECF), University of Thessaly Press.

Tsardanidis C., Houliaras A., (2005). “The Rise and Fall of the Greek Plan for the Economic Reconstruction of the Balkans”, Agora without Frontiers, 11, 1 (in Greek).

Tsardanidis Ch., Karafotakis E.,(2000). Greece’s Economic Diplomacy towards the Balkan Countries, Perceptions,

Veremis T., (2014). The Modern Balkans: A Concise Guide to Nationalism and Politics. The Rise and Decline of the National State. LSEE Research on south East Europe.

Wunsch, N. and Dimitrov, N. (2016), Policy Brief. The migrant crisis: a catalyst for EU enlargement?, Balkans in Europe Policy Advisory Group (BiEPAG).

Διαδικτυακή αρθρογραφία

Αθανασόπουλος Α., 2015a. Τα 11 Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης που συμφώνησαν Αθήνα και Σκόπια. *Το βήμα*, 24 Ιουνίου. Διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=716264>

Αθανασόπουλος Α., 2015b. Το Βερολίνο «αποκλείει» την Αθήνα από τα Βαλκάνια. *Το Βήμα*, 11 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=744909>

Διακαντώνης Μ., 2016. Η Ελλάδα, ο ΤΑΡ και η ενεργειακή διπλωματία της περιοχής. *Liberal*, 5 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο <http://www.liberal.gr/arthro/36299/apopsi/arthra/i-ellada-o-TAP-kai-i-energeiaki-diplomatia-tis-periochis.html>

Ελευθεριάδης Π., 2007. Εθνικισμός και εθνικό συμφέρον. *Το Βήμα*, 7 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=184009>

Έλλης Α., 2014. Η ένταξη της Αλβανίας στην Ε.Ε. και η ΑΟΖ. *Καθημερινή*, 16 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/780075/opinion/epikairothta/politikh/h-enta3h-ths-alvanias-sthn-ee-kai-h-aoz>

Έλλης Α., 2017. Τα Σκόπια να κάνουν τον δικό τους συμβιβασμό. *Καθημερινή*, 31 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/924709/opinion/epikairothta/politikh/ta-skopia-na-kanoun-ton-diko-toys-symvivasmο>

Κίτσιος Χ., 2017. Τράπεζες: Αποχαιρετισμός στα Βαλκάνια. *Euro2day*, 4 Ιανουαρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1505772/trapezes-apohairetismos-sta-valkania-.html>

Κουγιάννου Α., 2014. Οδοιπορικό της HuffPost Greece: Μύθοι και αλήθειες για το Κόσοβο. *Η όσα δεν γνωρίζετε*. Huffington post, 14 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο http://www.huffingtonpost.gr/2014/12/14/odoiporiko-kosovo-muthoi_n_6320622.html

Κτιστάκης Γ., 2013. Περιουσίες Τσάμηδων και αλβανικές περιουσίες. *Καθημερινή*, 22 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/737767/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/perioussies-tsamhdwn-kai-alvanikes-perioussies>

Λιάγγου Χ., 2005. Ιστορική η «ενεργειακή ένωση» της Ν.Α. Ευρώπης. *Καθημερινή*, 23 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/231819/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/istorikh-h-energeiakh-enwsh-ths-na-eyrwphs>

Μαλλιάρη Ν., 1999. Οι ελληνικές τράπεζες στη βαλκανική αγορά. *Το βήμα*, 2 Μαΐου. Διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=110581>

Μαριόλης Κ., 2016. Τα deals που αλλάζουν τον τραπεζικό χάρτη στα Βαλκάνια. *Liberal*, 14 Ιουνίου. Διαθέσιμο στο

<http://www.liberal.gr/arthro/57288/oikonomia/2016/ta-deals-pou-allazoun-ton-trapeziko-charti-sta-balkania.html>

Μπάρκας Π., 2017. Τα κρυφά μονοπάτια στην ακύρωση της ελληνοαλβανικής συμφωνίας για την ΑΟΖ. *CNN Greece*, 1 Απριλίου. Διαθέσιμο στο <http://www.cnn.gr/focus/apopseis/story/74619/ta-kryfa-monopatia-stin-akyrosi-tis-ellinoalvanikis-symfonias-gia-tin-aoz>

Μποζανίνου Τ., 2013. Κοσσυφοπέδιο: πέντε χρόνια μετά την ανεξαρτησία. *Το βήμα*, 22 Φλεβάρη. Διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=499629>

Ντάγιος Σ., 2013. Αλβανία, Ελλάδα και ΕΕ. Διλήμματα στα Τίρανα, 100 χρόνια μετά την ανεξαρτησία. *Foreign Affairs*, 5 Φλεβάρη. Διαθέσιμο στο <http://www.foreignaffairs.gr/articles/69162/stayros-g-ntagios/albania-ellada-kai-ee?page=show>

Παπαδογιάννης Γ., 2014. Γυρίζουν σελίδα στα Βαλκάνια οι ελληνικές τράπεζες. *Καθημερινή*, 23 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/793128/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/gyrizoyn-selida-sta-valkania-oi-ellhnikes-trapezes>

Πρωτόπαπας Γ., 2014. Η Κίνα εισβάλλει στα Βαλκάνια – Η κινεζική οικονομική διπλωματία. *Viadiplomacy*, 18 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.viadiplomacy.gr/h-kina-isvali-sta-valkania-kineziki-ikonomiki-diplomatia/>

Σβέρκος Ν., 2017. Η βουλγαρική προεδρία της ΕΕ θα είναι «βαλκανική». *Εφημερίδα των Συντακτών*, 5 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <https://www.efsyn.gr/arthro/i-voylgariki-proedria-tis-eetha-einai-valkaniki>

Σταμπολής Κ., 2016. Ο Νότιος Διάδρομος δεν εξαντλείται στον ΤΑΡ. *Ενέργεια*, 25 Μαΐου. Διαθέσιμο στο http://www.energia.gr/article.asp?art_id=105328

Στεφάνου Χ., 2016. Συμφωνία ΔΕΣΦΑ – MER για αγωγό φυσικού αερίου Ελλάδας – FYROM. *Energypress*, 17 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/symfonia-desfa-mer-gia-agogo-fysikoy-aerioy-elladas-fyrom>

Τζίμας Σ., 2013. Η κατάργηση του «εμπολέμου». *Καθημερινή*, 18 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/737298/opinion/epikairothta/arxeiomonimes-sthles/h-katarghsh-toy-empolemoy>

Τζίμας Σ., 2014a. Κυπριακό και Κόσοβο. *Καθημερινή*, 14 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/753769/opinion/epikairothta/politikh/kypriako-kai-kosovo>

Τζίμας Σ., 2014b. Τα Βαλκάνια φλέγονται από εθνικιστικό «πυρετό». *Καθημερινή*, 26 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/789564/article/epikairothta/kosmos/ta-valkania-flegontai-apo-eθnikistiko-pyreto>

Τζίμας Σ., 2017. Εκθρονίζοντας τον Γκρούεφσκι. *Καθημερινή*, 20 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/931521/opinion/epikairothta/politikh/ekθronizontas-ton-gkroyefski>

Τσαπακίδης Χ., 2017. Η εύθραυστη ελευθερία του τύπου στα Βαλκάνια. *Protothema*, 25 Μαΐου. Διαθέσιμο στο <http://www.protothema.gr/city-stories/article/682303/i- euthrausti-eleutheria-tou-typou-sta-valkania/>

Τσιμπλάκη Κ., 2016. Το σχέδιο για να εξελιχθεί η Ελλάδα σε ενεργειακό κόμβο. *CNN Crece*, 19 Φλεβάρη. Διαθέσιμο στο <http://www.cnn.gr/oikonomia/story/22250/to-sxedio-gia-na-exelixthei-i-ellada-se-energeiako-komvo?v5>

Gotev G., 2017. Η ΕΕ υπέρ της δημιουργίας μια ενιαίας αγοράς στα Δυτικά Βαλκάνια. *Euractiv*, 17 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.gr/section/periferiaki-politiki/news/i-ee-yper-tis-dimiourgias-mia-enieas-agoras-sta-dytika-valkania/>

Kofos., 1999. Greece's Macedonian Adventure: The Controversy over FYROM's Independence and Recognition. Revised version of an essay appearing in the newly-published book by Macmillan Press Ltd (UK, USA 1999), Ed. J. Pettifer. Διαθέσιμο στο

<http://www.makedonika.org/whatsnew/Greeces%20Macedonian%20Adventure.pdf>

Morgan S., 2017. Εμπλοκή στη διεύρυνση της ΕΕ στα Δυτικά Βαλκάνια λόγω διαμάχης Σλοβενίας-Κροατίας. *Euractiv*, 4 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.gr/section/thesmika-themata/news/ebloki-sti-dievrynsi-tis-ee-sta-dytika-valkania-logo-diamachis-slovenias-kroatias/>

Sardelic J., 2017. The Western Balkan Route: A New Form of Forced Migration Governance in Europe? *Greeneuropeanjournal*, 31 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-western-balkan-route-a-new-form-of-forced-migration-governance-in-europe/>

Διαδικτυακές πηγές

ΔΕΣΦΑ, 2017. Προχωρούν οι διαδικασίες για τη διασύνδεση Ελλάδας-ΠΓΔΜ με αγωγό φυσικού αερίου, 14 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.desfa.gr/?p=15033>

Καθημερινή, 2013. Σερβία - Κόσοβο: Συνάντηση των πρωθυπουργών Ντάτσιτς και Θάτσι με την Κ. 'στον στις Βρυξέλλες, 8 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/45684/article/epikairothta/kosmos/servia--kosovo-synanthsh-twn-prw8ypoyrgwn-ntatsits-kai-8atsi-me-thn-k-ston-stis-vry3elles>

Καθημερινή, 2015. Τέσσερις συμφωνίες ανάμεσα σε Σερβία και Κόσοβο, 27 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/828499/article/epikairothta/kosmos/tesseris-symfwnies-anamesa-se-servia-kai-kosovo>

Καθημερινή, 2016. Σύνοδος Βιέννης: έμφαση στη βαλκανική οδό, 24 Σεπτέμβρη. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/876196/article/epikairothta/politikh/synodos-viennhs-emfash-sth-valkanikh-odo>

Το Βήμα, 2017. Τσίπρας: Τα Βαλκάνια είναι μια πολύ κρίσιμη περιοχή για την Ευρώπη. 4 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=905006>

CNN Greece, 2017a. Αλβανία: Εγκρίθηκε ο νόμος περί προστασίας των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων., 14 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/101635/alvania-egkrithike-o-nomos-peri-prostasias-ton-dikaiomaton-ton-ethnikon-meionotiton>

CNN Greece , 2017b. ΥΠΕΞ: Η Αλβανία συνεχίζει τα μέτρα καταστροφής περιουσιών μελών της ελληνικής μειονότητας., 19 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.cnn.gr/news/politiki/story/102362/ypex-h-alvania-synexizei-ta-metra-katastrofis-perioysion-melon-tis-ellinikis-meionotitas>

CNN Greece, 2017c. Σερβία: Κάναμε λάθος όταν αναγνωρίσαμε τα Σκόπια με το συνταγματικό τους όνομα, 3 Ιανουαρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/61262/servia-kaname-lathos-otan-anagnorismame-ta-skopia-me-to-syntagmatiko-toys-onoma>

Energypress, 2017. Επενδύσεις 800 εκατ. ευρώ στην Αλβανία από τον ΤΑΡ τη διετία 2017-2018., 3 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/ependyseis-800-ekat-eyro-stin-alvania-apo-ton-tar-ti-dietia-2017-2018>.

Euractiv, 2016. Έκπληκτος ο Αυστριακός Πρόεδρος για την απουσία της Ελλάδας από τη Διάσκεψη της Βιέννης. 26 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.gr/section/esoterikes-ipothesis/news/ekpliktos-afstriakos-proedros-gia-simmetochi-tis-elladas-sti-diaskepsi-tis-viennis/>

European Western Balkans, 2017. Declaration of the Western Balkan Summit in Trieste, 13 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο <https://europeanwesternbalkans.com/2017/07/13/declaration-western-balkan-summit-trieste/>

EUSAIR, χ.χ. What is the EUSAIR? Διαθέσιμο στο <http://www.adriatic-ionician.eu/about>

Huffington post, 2017. Ο άξονας Ελλάδας, Γαλλίας, Ιταλίας και ο ρόλος που διεκδικούν στη διαμόρφωση του μέλλοντος της ΕΕ., 14 Σεπτέμβρη. Διαθέσιμο στο http://www.huffingtonpost.gr/2017/09/14/axonas-ellada-gallia-italila-ee-eidiseis-politiki_n_17991690.html

Liberal (2016). Η Αθήνα εγκλωβίζεται στην «Αλβανική παγίδα», 30 Μαΐου. Διαθέσιμο στο <http://www.liberal.gr/arthro/53755/amyna--diplomatia/2016/i-athina-egklobizetai-stin-isonalbaniki-pagidasin.html>

Naftemporiki (2013). Αλβανία: Εγκρίθηκε από τη Βουλή η συμφωνία για τον TAP, 25 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο <http://www.naftemporiki.gr/story/631220/albania-egkrithike-apo-ti-bouli-i-sumfonia-gia-ton-tap>

<https://fred.stlouisfed.org/series/DDO111ALA156NWDB>

www.oecd.org

www.tap-ag.com

www.unctad.org

www.worldbank.org

Ε.Π.
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΙΩΝΕΥ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr